

KWESTIA NIEMIEC NA FORUM RADY MINISTRÓW SPRAW ZAGRANICZNYCH (1945—1949)

Pokojowe uregulowanie problemu niemieckiego należy do węzłowych zagadnień polityki światowej od chwili zakończenia działań wojennych w Europie w maju 1945 roku. I od tego też momentu wokół tego zagadnienia toczy się ostra walka polityczna między państwami socjalistycznymi, siłami demokratycznymi i pokojowymi krajów kapitalistycznych — z jednej strony, a siłami imperialistycznymi, zimnowojennymi i odwetowymi — z drugiej. Od sposobu rozwiązania problemu niemieckiego bowiem zależy nie tylko przyszłość Niemiec, lecz także w poważnym stopniu losy międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Dzieje walki politycznej wokół problemu niemieckiego można podzielić na kilka okresów, których cezurę stanowią wydarzenia związane zarówno z rozwojem sytuacji w samych Niemczech, jak też z układem sił i rozwojem sytuacji na arenie światowej.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiony jeden z etapów rozwoju problemu niemieckiego, a mianowicie okres względnie regularnej i intensywnej działalności Rady Ministrów Spraw Zagranicznych czterech mocarstw w latach 1945—1949. Należy podkreślić, że był to jeden z najważniejszych etapów rozwoju problemu niemieckiego. Dlatego też dokładne zapoznanie się ze stanowiskiem zajmowanym w tym czasie przez rządy Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji wobec problematyki niemieckiej pozwoli nie tylko na przypomnienie stanowiska rządów poszczególnych mocarstw zwycięskiej koalicji antyhitlerowskiej w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, lecz także ułatwi zrozumienie postaw ZSRR i mocarstw zachodnich wobec kwestii Niemiec w latach późniejszych. Przy sposobności należy zaznaczyć, że mimo obfitej wielojęzycznej literatury poświęconej problemowi Niemiec w okresie powojennym, wymienione zagadnienie, a zwłaszcza stanowisko ZSRR, dotychczas nie zostało odpowiednio oświetlone.

I. POWSTANIE RADY MINISTRÓW SPRAW ZAGRANICZNYCH (RMSZ). ZADANIA, KOMPETENCJE ORAZ GŁÓWNE ETAPY DZIAŁALNOŚCI

Jeszcze w czasie trwania działań wojennych rządy trzech mocarstw koalicji antyhitlerowskiej (Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii) opracowały, przezwyciężając pewne trudności powstałe na

skutek różnicy zdań między uczestnikami rozmów, wytyczne w sprawie likwidacji skutków II wojny światowej oraz nakreśliły zasady i kierunek rozwoju stosunków międzynarodowych w okresie powojennym¹.

Wypracowaniem skoordynowanej polityki mocarstw wobec Niemiec zajmowała się Europejska Komisja Doradcza (EKD), powołana do życia 1 XI 1943 r. na konferencji ministrów spraw zagranicznych Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W skład komisji wchodził przedstawiciele wymienionych mocarstw, a od listopada 1944 r. — również Francji. Komisja pracowała w Londynie od grudnia 1943 r. do lipca 1945 r. i przygotowała:

- 1) dokument w sprawie bezwarunkowej kapitulacji Niemiec;
- 2) porozumienie o strefach okupacji Niemiec oraz w sprawie administracji tzw. Wielkim Berlinem;
- 3) porozumienie o systemie kontroli w Niemczech;
- 4) deklarację w sprawie klęski militarnej III Rzeszy oraz przejęcia władzy zwierzchniej w Niemczech przez cztery mocarstwa zwycięskiej koalicji;
- 5) porozumienie w sprawie dodatkowych żądań wobec Niemiec².

Oceniając wyniki działalności EKD, przywódcy trzech mocarstw z zadowoleniem podkreślili na konferencji w Poczdamie latem 1945 r., że Komisja pomyślnie wykonała stojące przed nią zadania. Ustalono wówczas, że dalsza akcja o charakterze szczegółowym, dotycząca skoordynowania polityki mocarstw sojuszniczych w zakresie kontroli w Niemczech, będzie należała do kompetencji Sojuszniczej Rady Kontroli z siedzibą w Berlinie. Zgodnie z tym ustalono, że EKD zostanie rozwiązana³. Natomiast dla przeprowadzenia dalszej pracy przygotowawczej związanej z zawarciem traktatu pokojowego oraz w celu zajęcia się innymi sprawami, które mogły się wyłonić w wyniku porozumienia rządów wielkich mocarstw, została powołana Rada Ministrów

¹ Patrz deklaracje konferencji przedstawicieli rządów trzech mocarstw koalicji antyhitlerowskiej w Casablance (14—26 stycznia 1943 r.), Moskwie (19—30 października tegoż roku), Teheranie (28 listopada—1 grudnia tegoż roku) i Jałcie (4—11 lutego 1945 r.): *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*. Pod redakcją L. Gelberga. T. III, Warszawa 1960, ss. 77—81, 113—114; *Documents on German under Occupation 1945—1954*. London 1955, ss. 1—3; *Dokumentation zur Deutschlandfrage. Von der Atlantik-Charta 1941 bis zur Berlin-Sperre 1961*. Bonn 1961, ss. 4—5, 13—24.

² Patrz: *Dokumentation zur Deutschlandfrage, op. cit.*, ss. 6—13; *Sbornik diejstwujuščich dogovorow, soglaszenij i konwencij, zaključennyh SSSR s inostrannymi gosudarstwami*. Wyp. XI. Moskwa 1955, d. 450—454, 459—460; *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta*. Washington 1955, ss. 110—133, 134—197, 978—979.

³ *Prawo międzynarodowe...*, *op. cit.*, t. III, ss. 186—188; *Sbornik...*, *op. cit.*, wyp. XI, s. 63; *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945*. Washington 1960, t. I, II.

Spraw Zagranicznych (RMSZ), organ reprezentujący cztery wielkie mocarstwa.

Rada miała zbierać się regularnie w Londynie, będącym siedzibą wspólnego sekretariatu RMSZ. Pierwsze posiedzenie Rady miało się odbyć do dnia 1 IX 1945 r. Na mocy wspólnego porozumienia sesje omawianego organu mogły odbywać się również w stolicach innych mocarstw.

Do najpilniejszych zadań Rady należało przygotowanie i przedstawienie Narodom Zjednoczonym traktatów pokoju z byłymi satelitami III Rzeszy, a więc z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią oraz opracowanie propozycji uregulowania kwestii terytorialnych związanych z zakończeniem wojny w Europie. Rada miała również być użyta

„do przygotowania układu pokojowego dla Niemiec, który rząd niemiecki przyjmie, gdy powstanie rząd zdalny do tego”⁴.

W celu wypełnienia każdego z wymienionych zadań Rada miała się składać z przedstawicieli państw, które podpisały warunki kapitulacji nałożone na odnośne państwo nieprzyjacielskie. Natomiast przedstawiciele innych państw mogli być zaproszeni do udziału w dyskusji nad kwestiami bezpośrednio ich dotyczącymi.

Rada mogła także rozpatrywać kwestie przekazywane jej w wyniku porozumienia między rządami mocarstw, będących jej członkami.

Przy rozpatrywaniu przez RMSZ spraw bezpośrednio interesujących państwo w niej nie reprezentowane, należało zaprosić rząd takiego kraju do wysłania swego przedstawiciela w celu udziału w dyskusji nad tym zagadnieniem.

Rada mogła dostosować procedurę do specyfiki omawianego zagadnienia, np. przeprowadzić tylko dyskusję wstępną, zanim wezmą w niej udział państwa zainteresowane, albo też zwołać konferencję z udziałem państwa bezpośrednio zainteresowanego w rozwiązaniu określonego zagadnienia.

Porozumienie przywódców trzech mocarstw osiągnięte w Poczdamie znaczało, że utworzenie Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w celu wykonania określonych zadań nie koliduje z postanowieniami konferencji jałtańskiej dotyczącymi regularnych konsultacji i spotkań ministrów spraw zagranicznych wielkich mocarstw. Rządy ZSRR, USA i W. Brytanii skierowały, każdy we własnym imieniu, identyczne zaproszenia do rządów Chin i Francji, by przyjęły tekst postanowień poczdamskich i przyłączyły się do ustanowienia RMSZ. Należy również podkreślić, że podstawę pracy RMSZ miała stanowić zasada jednomyślności mocarstw. Przyjmując tę zasadę, mocarstwa wychodziły z założenia, że pokój może być zapewniony i utrwalony w wyniku wspólnych wysiłków wszystkich państw, zarówno wielkich, jak

⁴ *Prawo międzynarodowe...*, t. III, s. 187.

i małych. Jednakże na wielkich mocarstwach spoczywa szczególna odpowiedzialność, gdyż posiadają one największe możliwości wpływania na rozwój stosunków międzynarodowych i rozporządzają największymi środkami w zakresie zapobiegania wojnom i utrwalania pokoju⁵.

Należy przypomnieć, że w latach 1945—1949 odbyło się sześć sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych.

Pierwsza sesja składała się z dwóch części. Pierwsza odbyła się w Londynie w dniach od 10 września do 2 października 1945 roku. Przeprowadzono 33 posiedzenia plenarne, a w przerwach obradowali zastępcy ministrów spraw zagranicznych. Na porządku dziennym znajdowały się takie zagadnienia, jak traktat pokoju z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią, kwestia byłych kolonii włoskich w Afryce, międzynarodowe szlaki wodne, a także sprawy związane z Niemcami i Austrią. Rozbieżności, jakie wyłoniły się podczas omawiania projektów traktatów pokojowych między delegacją ZSRR, z jednej strony, a przedstawicielami mocarstw zachodnich — z drugiej, uniemożliwiły podjęcie przez Radę odpowiednich uchwał. Rozbieżności te zostały usunięte dopiero podczas drugiej części sesji ministrów spraw zagranicznych ZSRR, USA i W. Brytanii w Moskwie w dniach od 16 do 26 XII 1945 r. Następnie, w lutym — kwietniu 1946 r., zastępcy ministrów spraw zagranicznych zajmowali się opracowaniem szczegółów traktatów pokojowych z byłymi satelitami III Rzeszy.

Druga sesja Rady odbyła się w Paryżu w okresie od 25 IV do 16 V i od 15 VI do 12 VII 1946 r. Ogółem odbyto wówczas 48 posiedzeń. Równolegle pracowali zastępcy ministrów spraw zagranicznych oraz obradowały komitety i komisje, powołane przez RMSZ w celu przygotowania materiałów dotyczących poszczególnych kwestii. Rada rozpatrzyła sprawozdanie zastępców ministrów spraw zagranicznych dotyczące projektów traktatów pokojowych z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią. Omawiano również zagadnienia związane z Niemcami, jak np. kwestię centralnego aparatu administracyjnego, rozbrojenia i demilitaryzacji Niemiec, roszczeń rządu francuskiego do Zagłębia Ruhry i Nadrenii. Członkowie Rady postanowili odbyć specjalną sesję poświęconą problematyce niemieckiej, tym bardziej, że w toku dyskusji uwidoczniły się poważne rozbieżności między delegacją Związku Radzieckiego z jednej strony, a delegacjami W. Brytanii i Stanów Zjednoczonych — z drugiej, zwłaszcza w kwestiach jednności politycznej i gospodarczej Niemiec oraz demilitaryzacji tego kraju.

Trzecia sesja RMSZ odbyła się w Nowym Jorku w dniach od 4 XI do 12 XII 1946 r. W toku 23 posiedzeń plenarnych ministrowie rozpatrzyli zalecenia konferencji pokojowej, jaka odbyła się w Paryżu w okresie od 29 lipca do 15 października, dotyczące traktatów pokojowych z byłymi sateli-

⁵ Tamże, ss. 187—188.

tami III Rzeszy. Na mocy decyzji RMSZ podpisanie tych traktatów miało nastąpić 10 II 1947 r. w stolicy Francji. Na ostatnim posiedzeniu (12 XII) została podjęta uchwała w sprawie zwołania w Moskwie 10 III 1947 r. kolejnej sesji RMSZ dla rozpatrzenia kwestii Niemiec i Austrii. Przygotowaniem odpowiednich materiałów zajęli się zastępcy ministrów spraw zagranicznych na specjalnej konferencji w Londynie w okresie od 14 I do 24 II 1947 r.

Czwarta sesja Rady odbyła się w stolicy Związku Radzieckiego w dniach od 10 III do 24 IV 1947 r. Podczas 43 posiedzeń plenarnych zostały omówione węzłowe zagadnienia dotyczące Niemiec i Austrii, jak demilitaryzacja, denazyfikacja, demokratyzacja, jedność gospodarcza Niemiec, odszkodowania za zniszczenia dokonane przez Niemcy na okupowanych terytoriach, tymczasowa organizacja polityczna, kwestia granic niemieckich oraz sprawa traktatu pokoju.

Piąta sesja RMSZ obradowała w Londynie od 25 XI do 15 XII 1947 r. odbywając 17 posiedzeń. Na porządku dziennym znalazły się sprawy związane z traktatem państwowym dla Austrii oraz dotyczące problemu niemieckiego, przede wszystkim traktatu pokoju. Dnia 15 XII 1947 r. przewodniczący delegacji USA zaproponował przerwanie obrad, przy czym wniosek ten poparli delegaci W. Brytanii i Francji. Jednocześnie szef delegacji brytyjskiej stwierdził, że RMSZ nie jest odpowiednim forum dla omawiania całokształtu problemu niemieckiego. Na skutek stanowiska przedstawicieli mocarstw zachodnich sesja wstrzymała swe obrady nie zakończywszy omawiania zagadnień figurujących na porządku dziennym oraz bez wyznaczenia terminu i miejsca kolejnej sesji.

Szósta sesja, po blisko półtorarocznej przerwie, odbyła się w Paryżu w dniach od 23 V do 20 VI 1949 r. Tymczasem zaszły wydarzenia o doniosłym znaczeniu dla rozwoju kwestii niemieckiej. W toku 23 posiedzeń plenarnych przedyskutowano następujące zagadnienia: jedności Niemiec, w tym kwestie polityczne i ekonomiczne oraz kontroli mocarstw sojuszniczych; Berlina, w tym kwestie walutowe (które stały się podłożem kryzysu berlińskiego w latach 1948—1949); przygotowania traktatu pokojowego. Wiele miejsca i uwagi poświęcono również sprawie traktatu państwowego z Austrią.

Z tego krótkiego przeglądu działalności Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w latach 1945—1949 widzimy, że przy rozpatrywaniu kwestii Niemiec uwaga członków tego organu czterech mocarstw koncentrowała się przede wszystkim na takich zagadnieniach jak: demilitaryzacja Niemiec, wyrugowanie faszyzmu i demokratyzacja Niemiec, gospodarka niemiecka, odszkodowania, tymczasowa organizacja polityczna, granice powojennych Niemiec. Natomiast na drugim planie, zwłaszcza w pierwszym okresie działalności Rady, znajdowały się kwestie związane z przygotowaniem traktatu pokojowego z Niemcami.

II. DEMILITARYZACJA NIEMIEC

W uchwałach konferencji poczdamskiej zostały najbardziej precyzyjnie przedstawione zasady polityki mocarstw koalicji antyhitlerowskiej wobec Niemiec⁶. Osiągnięto wówczas porozumienie co do

„zasad politycznych i gospodarczych, na jakich ma być oparta uzgodniona polityka sprzymierzeńców w stosunku do zwyciężonych Niemiec przez cały okres kontroli sojuszniczej”.

Uczestnicy konferencji zobowiązali się do podjęcia niezbędnych kroków, aby

„Niemcy już nigdy więcej nie stały się groźbą dla swych sąsiadów albo dla zachowania pokoju światowego”⁷.

Uchwały konferencji poczdamskiej stwierdzały również, że jednym z celów okupacji Niemiec jest

„zupełne rozbrojenie i demilitaryzacja Niemiec oraz wyeliminowanie lub nadzór nad całym przemysłem niemieckim, który mógłby być użyty do celów produkcji wojskowej”⁸.

Podczas drugiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, obradującej w Paryżu w okresie od 25 IV do 16 V 1946 r., na wniosek przedstawiciela Francji, została poruszona kwestia Niemiec. Sekretarz stanu USA, James Byrnes, przedstawił 29 kwietnia, w imieniu delegacji amerykańskiej, projekt układu między Stanami Zjednoczonymi, Związkiem Radzieckim, W. Brytanią i Francją w sprawie rozbrojenia i demilitaryzacji Niemiec⁹.

Projekt amerykański zawierał postanowienia dotyczące rozwiązania sił zbrojnych Niemiec, likwidacji sztabu generalnego, zakazu działalności organizacji wojskowych i paramilitarnych, a także produkcji i importu broni oraz amunicji. Rząd Stanów Zjednoczonych proponował zorganizowanie przez cztery mocarstwa stałej inspekcji, która rozpoczęłaby się bezpośrednio po zakończeniu okupacji Niemiec i objęłaby wszystkie przedsięwzięcia w celu

⁶ Tekst polski postanowień poczdamskich w: *Prawo międzynarodowe...*, t. III, ss. 186—200.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ *Prawo międzynarodowe...*, t. III, ss. 186—200. Należy zaznaczyć, że podczas pobytu w Moskwie w grudniu 1945 r. sekretarz stanu USA, J. Byrnes, przeprowadził z J. Stalinem wymianę poglądów na temat umowy o pomocy wzajemnej na wypadek powtórzenia się niemieckiej lub japońskiej agresji. Projekt układu, przedstawiony przez Byrnesa w kwietniu 1946 r., usuwał zagadnienie pomocy wzajemnej przeciwko agresji ze strony Niemiec czy Japonii oraz mówił jedynie o rozbrojeniu Niemiec. Patrz: W. M. Mołotow, *Zagadnienia polityki zagranicznej. Przemówienia i oświadczenia. Kwiecień 1945 r. — czerwiec 1948 r.* Warszawa 1950, s. 36. Patrz również — „The Department of State Bulletin” 1946, nr 6, s. 815; *Documents on Germany under Occupation*, ss. 128—131; *Occupation of Germany. Policy and Progress 1945—1946*. Washington 1947, ss. 104—107.

sprawdzenia skuteczności wykonania postanowień rozbrojeniowych. Zdaniem rządu amerykańskiego, okupacja Niemiec powinna być zakończona, jeśli Niemcy bezwarunkowo zgodzą się na przedstawione im warunki.

W myśl projektu organ inspekcyjny miał prawo składania wyników swych kontroli i obserwacji rządowi czterech mocarstw oraz Radzie Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych jedynie wówczas, gdy pogwałcenie układu zostanie stwierdzone większością głosów członków tego organu. Natomiast odrębne porozumienie w sprawie warunków inspekcji oraz liczebności sił zbrojnych wyznaczonych przez cztery mocarstwa dla zapobieżenia pogwałceniu warunków układu miało być podpisane po sześciu miesiącach od momentu wejścia w życie omawianego aktu.

Zgodnie z projektem rząd ogólnoniemiecki miał być utworzony z premierów tzw. rządów krajowych. Jednocześnie rząd USA domagał się natychmiastowej likwidacji granic strefowych oraz swobodnego transportu „towarów, kapitałów, ludności i idei” w całych Niemczech.

Dyplomacja radziecka wyraziła pogląd, że celem zgłoszonego przez Byrnese projektu może być podważenie postanowień poczdamskich w sprawie Niemiec, że wycofanie wojsk okupacyjnych może umożliwić nie tylko rezygnację mocarstw zachodnich z demilitaryzacji Niemiec, lecz także ułatwić monopolom niemieckim zachowanie swych pozycji gospodarczych i politycznych oraz wznowienie produkcji zbrojeniowej. Dyplomacja radziecka zwracała uwagę, że według projektu amerykańskiego nawet gdyby jeden z członków organu inspekcyjnego wykrył, to pozostali członkowie mogli sprzeciwić się przekazaniu tej sprawy na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. W wywiadzie dla prasy radzieckiej, ogłoszonym 27 V 1946 r., Mołotow podkreślił, że delegacja ZSRR zaproponowała przestudiowanie projektu Byrnese oraz zasugerowała, aby decyzji w tej sprawie nie uchwalać zbyt pośpiesznie, tym bardziej że umowa o demilitaryzacji i rozbrojeniu Niemiec może wejść w życie dopiero po podpisaniu traktatu pokojowego z Niemcami, a w kraju tym nie ma jeszcze nawet załączka rządu, z którym można byłoby podpisać traktat pokojowy. Dlatego też delegacja ZSRR proponowała, aby przed rozpoczęciem dyskusji nad projektem Byrnese sprawdzić, w jakim stopniu zostały wykonane poprzednie postanowienia mocarstw sprzymierzonych dotyczące rozbrojenia Niemiec. Wniosek ten został przyjęty, a Sojusznicza Rada Kontroli przystąpiła do rozpatrywania praktycznych posunięć w sprawie utworzenia komisji, która skontrolowałaby we wszystkich strefach okupacyjnych Niemiec zakres przeprowadzenia rozbrojenia niemieckich sił zbrojnych. Zdaniem rządu radzieckiego, kontrola tego rodzaju mogła dopomóc w ścisłym wykonaniu warunków kapitulacji Niemiec i opracowaniu dalszych kroków w interesie zapewnienia bezpieczeństwa w Europie¹⁰.

¹⁰ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 36—37.

Dlatego też, przemawiając 9 VII 1946 r. na forum Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, szef delegacji ZSRR, W. Mołotow, podkreślił, że projekt amerykański nie odpowiada interesom zagwarantowania pokoju i bezpieczeństwa oraz wymaga zasadniczej korekty¹¹. Zdaniem delegacji radzieckiej, w celu zapobieżenia ponownej agresji ze strony Niemiec należy przeprowadzić całkowite rozbrojenie militarne i gospodarcze tego kraju z tym, że powinna istnieć kontrola czterech mocarstw nad Zagłębiem Ruhry, będącym główną bazą przemysłową Niemiec. Dyplomacja radziecka podkreślała również, że zadaniu całkowitego rozbrojenia militarne i gospodarczego Niemiec powinien także służyć plan reparacji spłacanych przez pokonane Niemcy¹².

Minister spraw zagranicznych Francji, G. Bidault, poparł stanowisko delegacji ZSRR¹³. Również delegacja brytyjska z E. Bevinem na czele nie oponowała przeciwko wnioskowi delegacji radzieckiej¹⁴.

Kwestia układu czterech mocarstw w sprawie rozbrojenia i demilitaryzacja Niemiec wypłynęła ponownie podczas czwartej sesji RMSZ, która odbyła się w Moskwie wiosną 1947 r. Z propozycją wznowienia rozmów na ten temat wystąpił sekretarz stanu USA G. Marshall, na posiedzeniu w dniu 14 IV 1947 r.¹⁵ Ministrowie spraw zagranicznych W. Brytanii i Francji poparli w zasadzie propozycję szefa delegacji amerykańskiej¹⁶. Natomiast Mołotow oświadczył, że

„samo tylko rozbrojenie Niemiec nie może zapewnić bezpieczeństwa narodom Europy i całego świata, że w tym celu należy jeszcze dokonać przebudowy Niemiec na zasadach demokratycznych”.

Zdaniem dyplomaty radzieckiego właśnie do tego

„sprowadza się istota uchwał konferencji krymskiej i poczdamskiej w sprawie Niemiec”.

Projekt amerykański tymczasem wychodzi z innego założenia i usiłuje wywołać wrażenie, jakoby dla zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa oraz dla niedopuszczenia do nowej agresji ze strony Niemiec wystarczą środki zmierzające do rozbrojenia Niemiec bez troski o przeprowadzenie denazyfikacji i demokratyzacji tego kraju¹⁷.

Delegat ZSRR zwrócił również uwagę, że uchwały poczdamskie w sprawie demilitaryzacji Niemiec są wprowadzane w życie jedynie w strefie radzieckiej, natomiast w zachodnich strefach okupacyjnych ich urzeczywistnienie przebie-

¹¹ Tamże, ss. 233—237.

¹² Tamże. Patrz również „Europa-Archiv” 1946, ss. 107, 269—270.

¹³ W. Marienfeld, *Konferenzen über Deutschland. Die alliierte Deutschland-planung und Politik 1941—1949*. Hannover 1962, s. 340.

¹⁴ Tamże. „Europa-Archiv” 1946, ss. 106—107.

¹⁵ „The Department of State Bulletin” z 27 IV 1947, s. 742.

¹⁶ Patrz: *Survey of International Affairs 1947—1948*. London 1952, s. 235.

¹⁷ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 335—336.

ga bardzo opieszale. Co więcej, znaczna część inicjatyw zmierzających do likwidacji niemieckiego potencjału militarnego, demontażu zakładów zbrojeniowych w ogóle nie została wykonana. W strefach zachodnich pozostały nawet oddziały wojskowe (w postaci tzw. oddziałów pracy itp.). Dlatego też przedstawiciel ZSRR domagał się przyspieszenia realizacji postanowień dotyczących demilitaryzacji Niemiec¹⁸.

Jednocześnie delegacja ZSRR wniosła kilka poprawek i uzupełnień do projektu amerykańskiego, m.in. poprzez włączenie następujących postanowień:

„Dla zapobieżenia wykorzystania przemysłu niemieckiego do celów wojskowych Wysokie Układające się Strony zgadzają się co do tego, że:

a) nad okręgiem przemysłowym Zagłębia Ruhry, jako główną bazą wytwórczą zbrojeń niemieckich i główną ostoją przemysłową militarystyki niemieckiej, zostanie ustanowiona wspólna kontrola W. Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Francji i Związku Radzieckiego po to, aby zasoby Zagłębia Ruhry wykorzystane zostały dla rozwoju przemysłu pokojowego Niemiec, a także, dla zaspokojenia potrzeb narodów Europy, które ucierpiały na skutek agresji niemieckiej;

b) zakończona zostanie w czasie jak najkrótszym likwidacja koncernów niemieckich, karteli, syndykatów, trustów i kontrolujących je monopolii bankowych, które były inspiratorami i organizatorami agresji niemieckiej, zaś przedsiębiorstwa, które do nich należały, oddane zostaną na własność państwa niemieckiego, przy czym odbudowa monopolistycznych zjednoczeń przemysłowych i finansowych w Niemczech w przyszłości nie zostanie dozwolona¹⁹.

Zdaniem rządu radzieckiego, dla zapobieżenia ponownej agresji ze strony Niemiec istotne znaczenie posiada zastosowanie odpowiednich środków w dziedzinie demokratyzacji tego kraju. Dlatego też delegacja ZSRR proponowała następującą redakcję artykułu 4 układu proponowanego przez Stany Zjednoczone:

„W celu zniszczenia korzeni agresji niemieckiej i przekształcenia Niemiec w pokojowe państwo demokratyczne, Wysokie Układające się Strony zgadzają się co do tego, że:

a) podjęte zostaną kroki celem wytopienia pozostałości niemieckiego nacjonalizmu i agresywnego nacjonalizmu niemieckiego w innych formach oraz celem usunięcia możliwości odrodzenia się w jakiegokolwiek postaci partii nazistowskiej, organizacji i instytucji nazistowskich, przy czym w Niemczech zostaną całkowicie usunięte wszelkie wpływy nazistowskie i militarystyczne i w przyszłości nie będzie dopuszczona działalność lub propaganda militarystyczna i nazistowska;

b) narodowi niemieckiemu zostanie udzielona wszechstronna pomoc we wprowadzaniu demokratycznych porządków na podstawie zaaprobowanej przez naród niemiecki demokratycznej konstytucji Niemiec, co winno zagwarantować narodowi niemieckiemu wolność słowa, prasy, wyznań religijnych, zebrań, swobody działalności partii demokratycznych, związków zawodowych i innych organizacji antynazistowskich w skali ogólnoniemieckiej przy należytych zabezpieczeniu praw i interesów ludności pracującej oraz uwzględnieniu konieczności zachowania bezpieczeństwa;

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, ss. 336—337.

c) przeprowadzona zostanie w całych Niemczech reforma rolna po to, aby chłopom przekazać ziemię wielkich obszarników-junkrów, którzy zawsze byli inspiratorami agresji niemieckiej i dostarczali kadr najniebezpieczniejszych niemieckich militarystów”²⁰.

Rząd radziecki sugerował, aby mocarstwa sojusznicze rozpatrzyły kwestię zakończenia okupacji Niemiec dopiero wówczas, gdy uznają, że istnieją realne szanse wykonania podstawowych celów okupacji, a mianowicie:

a) zakończenie demilitaryzacji Niemiec, włączając w to likwidację wojennego potencjału przemysłowego Niemiec zgodnie z postanowieniami mocarstw koalicji antyhitlerowskiej;

b) odbudowa i umocnienie w Niemczech demokratycznego ustroju;

c) wykonanie ustalonych zobowiązań reparacyjnych oraz innych zobowiązań Niemiec wobec państw sojuszniczych²¹.

„Im prędzej Niemcy zagwarantują wykonanie tych warunków — zaznaczył minister Mołotow — tym szybciej zostanie zakończona okupacja. O ile Niemcy nie wykonają wymienionych warunków, nie można zgodzić się na zakończenie okupacji”²².

Delegacja Związku Radzieckiego zaproponowała, aby omawiany układ opatrzyć tytułem — „Układ o demilitaryzacji Niemiec i zapobieżeniu niemieckiej agresji”²³. Co więcej, w toku dalszej dyskusji przedstawiła 14 IV 1947 r. własny projekt takiego układu, który zawierał wszystkie wspomniane propozycje radzieckie²⁴.

Należy podkreślić, że projekt radziecki rozwijał niektóre tezy planu amerykańskiego, wnosząc wiele istotnych elementów, np. precyzował konieczność utrzymania postulatu całkowitego rozbrojenia i demilitaryzacji Niemiec jak długo będzie to konieczne w tym celu, aby Niemcy nigdy więcej nie zagrażały swoim sąsiadom lub zachowaniu pokoju na całym świecie i dopóty, dopóki wymagać tego będzie zadanie zapobieżenia niemieckiej agresji. Jednocześnie dyplomacja radziecka podkreślała, że zadanie zapobieżenia nowej agresji ze strony Niemiec

„nie może być doprowadzone do końca bez zniszczenia militarystyki niemieckiej i nazizmu oraz bez gruntownej przebudowy życia społecznego i ustroju państwowego Niemiec na szerokiej podstawie demokratycznej, co stanowić będzie gwarancję uczynienia z Niemiec państwa miłującego pokój i stworzyć sprzyjające warunki do tego, aby narody Europy i całego świata poświęciły się całkowicie pokojowej pracy”²⁵.

Delegacja ZSRR proponowała, aby układ w sprawie demilitaryzacji Niemiec obowiązywał 40 lat (USA sugerowały 25 lat) oraz aby na 6 mie-

²⁰ Tamże, ss. 338—339.

²¹ Tamże, s. 340.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, ss. 441—446.

²⁵ Tamże, s. 441.

sięcy przed upływem terminu ważności układu sygnatariusze dokonali wzajemnej wymiany poglądów dla określenia, czy

„interesy pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa nie wymagają jego (tzn. układu — przyp. W. D.) przedłużenia, ze zmianami lub bez”

oraz czy

„naród niemiecki osiągnął takie sukcesy w przebudowie swego życia na zasadach demokratycznych i pokojowych, że dalsze pozostawienie w mocy zarządzeń kontrolnych nie jest już konieczne”²⁶.

Dnia 15 IV 1947 r. Mołotow zaproponował, aby Rada Ministrów Spraw Zagranicznych, uznając za konieczne zawarcie czterostronnego układu w sprawie demilitaryzacji Niemiec i zapobieżenia agresji niemieckiej, poleciła specjalnemu komitetowi rozpatrzenie projektu układu zgłoszonego przez delegację Stanów Zjednoczonych, a także poprawek i uzupełnień delegacji ZSRR, wniosków przedstawicieli Francji oraz ewentualnych innych propozycji. Komitet miał złożyć sprawozdanie na kolejnej sesji Rady. Zdaniem Mołotowa, podczas studiowania projektu układu, komitet powinien wziąć za punkt wyjścia konieczność zapewnienia wykonania przez Niemcy postanowień jałtańskich i poczdamskich dotyczących demilitaryzacji Niemiec i zapobieżenia agresji ze strony tego kraju²⁷.

Tak więc, propozycje radzieckie zmierzały do zagwarantowania — w interesie pokoju i bezpieczeństwa wszystkich narodów Europy — rzeczywistej demilitaryzacji Niemiec, wyplenienia resztek faszyzmu oraz zapewnienia przebudowy Niemiec na demokratycznych zasadach.

Jednakże ministrowie spraw zagranicznych USA, W. Brytanii i Francji uchyliłi się od dyskusji nad wnioskami Mołotowa, usiłując jednocześnie zmusić delegację radziecką do przyjęcia propozycji amerykańskich w sprawie omawianego układu²⁸. Wywołało to impas w rokowaniach i sesja Rady skierowała jedynie do Sojuszniczej Rady Kontroli zalecenia w sprawie przyspieszenia demilitaryzacji Niemiec oraz ustalenia terminu zakończenia tej akcji²⁹.

²⁶ Tamże, s. 446. Brzmienie tego fragmentu pokrywało się z projektem amerykańskim.

²⁷ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 345.

²⁸ Patrz np. przemówienie G. Marshalla z 28 IV 1947 r. (*Documents on Germany 1944—1961*, Washington 1961, ss. 79—81); *Survey of International Affairs 1947—1948*, s. 235.

²⁹ Jednocześnie Rada Ministrów Spraw Zagranicznych poleciła Sojuszniczej Radzie Kontroli zakończenie do 30 VI 1948 r. likwidacji niemieckich fabryk artyleryjskich i lotniczych, zakładów produkcji czołgów i wszelkich fabryk wojennych tej kategorii („Zbiór Dokumentów” 1948, nr 5, ss. 239—244). Patrz również: *Germany 1947—1949. The Story in Documents*, Washington 1950, s. 109; W. Marienfeld, *op. cit.*, ss. 340—349; P. A. Nikołajew, *Politika SSZA, Anglii i Francji w gier-manskom woprosie 1945—1954*, Moskwa 1964, ss. 179—180.

Kwestia układu o demilitaryzacji Niemiec miała być omawiana na piątej sesji RMSZ w Londynie, która obradowała w okresie od 25 XI do 15 XII 1947 r. Jednakże do dyskusji nad tym zagadnieniem nie doszło, gdyż obrady sesji zostały przerwane w wyniku zaistnienia poważnych rozbieżności między delegacją ZSRR a przedstawicielami mocarstw zachodnich na temat problemu reparacji niemieckich.

Należy zaznaczyć, że zarówno na forum RMSZ, jak też przy innych okazjach delegaci Związku Radzieckiego wielokrotnie domagali się omówienia kwestii demilitaryzacji Niemiec oraz likwidacji potencjału militarno-przemysłowego tego kraju w myśl postanowień poczdamskich oraz uchwał Sojuszniczej Rady Kontroli³⁰. Jednakże przedstawiciele mocarstw zachodnich, a zwłaszcza USA i W. Brytanii, ustosunkowywali się negatywnie do tych propozycji. Co więcej, w latach 1948—1949 władze amerykańskie i brytyjskie nie tylko wstrzymały demontaż zakładów zbrojeniowych, lecz otwarcie przystąpiły do odbudowy, a nawet rozbudowy, potencjału przemysłowego i militarnego w Niemczech zachodnich, wyrzekły się realizacji uchwał poczdamskich w sprawie Niemiec oraz usiłowały wykorzystać zachodnią część Niemiec w swej polityce wymierzonej przeciwko ZSRR i innym krajom socjalistycznym³¹.

III. DEMOKRATYZACJA NIEMIEC

Uchwały konferencji poczdamskiej zawierały zapowiedź całkowitej likwidacji partii narodowosocjalistycznej (NSDAP) oraz związanych z nią organizacji, postulat stworzenia warunków uniemożliwiających ich odbudowę w jakiegokolwiek formie, zakaz narodowosocjalistycznej i military-

³⁰ Na moskiewskiej sesji RMSZ np. min. Mołotow stwierdził, że Sojusznicza Rada Kontroli zaliczyła w strefach zachodnich Niemiec 1554 zakłady przemysłowe do kategorii przemysłu zbrojeniowego, z tego do marca 1947 r. zniszczono zaledwie 3 fabryki (W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 260—263). Na posiedzeniu Sojuszniczej Rady Kontroli w dniu 21 XI 1947 r. marszałek Sokołowski, ówczesny szef Radzieckiego Zarządu Wojskowego w Niemczech, wskazał na łańcuch sprzeniewierzeń mocarstw zachodnich wobec założeń koalicji antyhitlerowskiej oraz podkreślił, że „demilitaryzacja Niemiec, a w szczególności likwidacja ich wojennego potencjału przemysłowego, nie są realizowane. Decyzje w sprawie demokratyzacji Niemiec nie są urzeczywistniane. Sabotowane jest wykonanie planu realizacji reparacji na rzecz krajów, które ucierpiały z powodu agresji hitlerowskiej. W strefach brytyjskiej, amerykańskiej i francuskiej podejmowane są wciąż nowe kroki, prowadzące do likwidacji jedności Niemiec” (*Walka o jedność Niemiec. Dokumenty i materiały*. Warszawa 1953, ss. 49—55; patrz również „Zbiór Dokumentów” 1948, nr 5, s. 238; 1951, nr 1, s. 170).

³¹ Sporo interesującego materiału na ten temat zawiera publikacja Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych pt. *Remilitaryzacja Niemiec zachodnich (lata 1945—1962)*. Warszawa 1963, t. I, II.

stycznej propagandy oraz działalności³². Mocarstwa koalicji antyhitlerowskiej miały poczynić przygotowania do

„odbudowy niemieckiego życia politycznego na podstawie demokratycznej i do ewentualnej współpracy pokojowej Niemiec w życiu międzynarodowym”³³.

W lipcu 1946 r. — na forum paryskiej sesji RMSZ — przewodniczący delegacji radzieckiej, Mołotow, zaznaczył, że przed podpisaniem traktatu pokojowego z Niemcami należy powołać rząd ogólnoniemiecki, dostatecznie demokratyczny dla wyplenia resztek faszyzmu w Niemczech i dostatecznie odpowiedzialny dla wykonania wszystkich zobowiązań wobec sojuszników³⁴.

Dnia 13 III 1947 r. — podczas moskiewskiej sesji Rady — Mołotow zwrócił uwagę na niezadowolający przebieg wykonania programu denazyfikacji w zachodnich strefach okupacyjnych³⁵. W imieniu swego rządu zaproponował, aby RMSZ poleciła Sojuszniczej Radzie Kontroli skoncentrować uwagę na wykonaniu następujących zadań:

1) podjęcie natychmiastowych środków dla usunięcia ze stanowisk publicznych byłych aktywnych członków partii faszystowskiej;

2) przyśpieszenie rozpatrzenia przez sądy i trybunały spraw przestępców nazistowskich, zastąpienie w organach sądowniczych i prokuraturach byłych działaczy reżimu faszystowskiego osobami, które pod względem politycznym i moralnym odpowiadają wymaganiom utrwalenia podstaw demokratycznych w Niemczech;

3) zapewnienie, w oparciu o postanowienia poczdamskie, bezwarunkowego pociągnięcia do odpowiedzialności kierowniczych działaczy reżimu faszystowskiego i przestępców wojennych, a jednocześnie niedopuszczenie do powszechnego pociągania do odpowiedzialności sądowej byłych szeregowych i nieaktywnych członków partii faszystowskiej³⁶.

Minister spraw zagranicznych ZSRR podkreślił, że proces demokracji Niemiec nie przebiega jednakowo we wszystkich strefach okupacyjnych, co w znacznym stopniu wiąże się z rozbięciem życia politycznego i brakiem jedności tego kraju³⁷. Jego zdaniem, dla pomyślnej realizacji programu przebudowy życia politycznego Niemiec na zasadach demokratycznych i pokojowych niezbędne jest stosowanie we wszystkich strefach skoordynowanej polityki. Należy przede wszystkim: przyznać niemieckim partiom politycznym i wolnym związkom zawodowym prawo do zjednoczenia się w skali ogólnoniemieckiej, odbywania zjazdów i konfe-

³² *Prawo międzynarodowe...*, t. III, s. 190.

³³ Tamże.

³⁴ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 52.

³⁵ Tamże, s. 265.

³⁶ Tamże, ss. 268—269.

³⁷ Tamże, s. 269.

rencji z udziałem przedstawicieli całych Niemiec, wybierania władz centralnych i wydawania czasopism ogólnoniemieckich³⁸. Zdaniem delegacji radzieckiej, ograniczenie działalności niemieckich organizacji demokratycznych w ramach poszczególnych stref jest sprzeczne z zasadniczymi uchwałami konferencji poczdamskiej i utrudnia demokratyczny rozwój Niemiec. Bez zjednoczenia partii demokratycznych i związków zawodowych w skali całych Niemiec i bez umożliwienia im swobodnego decydowania o swoich sprawach wewnętrznych nie można poważnie mówić o wszechstronnym rozwoju zasad demokratycznych w Niemczech³⁹.

Delegacja ZSRR proponowała również, aby Sojusznicza Rada Kontroli opracowała i wprowadziła w życie na terenie całych Niemiec jednolite zasady demokratycznego ustawodawstwa wyborczego oraz aby RMSZ zaaprobowała uzgodnioną przez Sojuszniczą Radę Kontroli uchwałę w sprawie przeprowadzenia w 1947 r. w amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej strefie okupacyjnej reformy rolnej jako podstawy przebudowy niemieckiego rolnictwa⁴⁰.

Dzięki zdecydowanemu stanowisku delegacji radzieckiej RMSZ zatwierdziła rozporządzenie Sojuszniczej Rady Kontroli w sprawie likwidacji tzw. państwa pruskiego, będącego od wieków ośrodkiem militarystyki i odwetu. Rozporządzenie to zmierzało do dalszej demokratyzacji Niemiec. Rada Kontroli otrzymała dyrektywy w sprawie demokratyzacji, denazyfikacji i demilitaryzacji Niemiec, a także w sprawie przesiedlenia ludności niemieckiej⁴¹.

Jednakże — jeśli w radzieckiej strefie okupacyjnej już w 1948 r. proces denazyfikacji został zakończony, to mocarstwa zachodnie nie tylko wyrzekły się denazyfikacji i demokratyzacji Niemiec zachodnich, lecz potraktowały tolerancyjnie byłych hitlerowców i niektóre grupy przestępców wojennych⁴².

³⁸ Tamże, s. 271.

³⁹ Tamże, s. 270.

⁴⁰ Tamże, ss. 271—272.

⁴¹ Ustawa o likwidacji państwa pruskiego, wydana przez Sojuszniczą Radę Kontroli 25 II 1947 r., stwierdzała, że państwo pruskie, jego rząd i cała jego organizacja są rozwiązane. Obszary, które wchodziły w skład państwa pruskiego, a aktualnie podlegały władzy Sojuszniczej Rady Kontroli, otrzymały statut krajów albo zostały włączone do już istniejących krajów. Wszystkie uprawnienia rządowe i administracyjne, całe mienie i zobowiązania byłego państwa pruskiego przeszły na właściwe kraje. Znaczenie tego aktu prawnego Rady Kontroli polegało m. in. na tym, że jego wydanie podkreślało, iż mocarstwa sojusznicze nie dążą do likwidacji państwa niemieckiego w ogóle. Co więcej doniosłe znaczenie ustawy zostało formalnie podkreślone w opatrzeniu jej sankcją Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, albowiem była to jedyna ustawa Rady Kontroli opatrzona sankcją RMSZ (tekst ustawy w: „Zbiór Dokumentów” 1948, nr 3, ss. 95—96).

⁴² Patrz materiały zamieszczone w cytowanym już zbiorze — *Remilitaryzacja Niemiec zachodnich*, t. I.

IV. ZAGADNIENIA EKONOMICZNE

Uczestnicy konferencji poczdamskiej uzgodnili, że

„gospodarka niemiecka będzie w możliwie najkrótszym czasie zdecentralizowana w celu usunięcia obecnej nadmiernej koncentracji potęgi gospodarczej, wyrażającej się w szczególności pod postacią karteli, syndykatów, trustów i innych form monopolistycznych”

oraz że

„przy organizowaniu gospodarki niemieckiej główny nacisk będzie położony na rozwój rolnictwa i pokojowego przemysłu dla konsumpcji wewnętrznej”⁴³.

Mocarstwa okupacyjne miały też rozciągnąć w określonym zakresie nadzór nad ekonomiką niemiecką. Jednocześnie uczestnicy konferencji poczdamskiej oświadczyli, że w okresie trwania okupacji Niemcy będą traktowane jako całość gospodarcza oraz że dla osiągnięcia tego celu mocarstwa okupacyjne prowadzić będą jednolitą politykę⁴⁴.

Jednakże realizacja tych postanowień od początku okupacji Niemiec napotykała na opory ze strony mocarstw zachodnich. Już w grudniu 1945 r. administracja brytyjska przejęła kopalnie węgla w Zagłębiu Ruhry stawiając Sojuszniczą Radę Kontroli wobec faktów dokonanych. W sierpniu 1946 r. administracja brytyjska przejęła zarząd hutnictwa i przemysłu metalowego tego regionu⁴⁵. Latem 1945 r. rząd francuski jednostronnym aktem oddzielił okręg Saary od reszty Niemiec⁴⁶.

Wspomniane akcje władz brytyjskich i francuskich zostały przeprowadzone bez uwzględnienia stanowiska innych mocarstw reprezentowanych w Sojuszniczej Radzie Kontroli, a przede wszystkim wbrew stanowisku rządu ZSRR⁴⁷.

W czerwcu 1946 r. rządy USA i W. Brytanii rozpoczęły rozmowy na temat gospodarczego zjednoczenia amerykańskiej i angielskiej strefy okupacyjnej, motywując to troską o zespolenie ekonomiczne całych Niemiec⁴⁸.

⁴³ *Prawo międzynarodowe...*, t. III, ss. 191—192.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ W tym miejscu trzeba przypomnieć, że jeszcze na konferencji poczdamskiej delegacja ZSRR zaproponowała wspólną kontrolę czterech mocarstw nad przemysłem Zagłębia Ruhry, będącym najważniejszą częścią przemysłu zbrojeniowego Niemiec. Sprawą kontroli nad Zagłębiem Ruhry miała zająć się Rada Ministrów Spraw Zagranicznych. Delegacja ZSRR wielokrotnie poruszała ten problem, ale za każdym razem napotykała na opór ze strony przedstawicieli mocarstw zachodnich (W. M. Motow, *op. cit.*, s. 275).

⁴⁶ „Europa-Archiv” 1946, s. 267.

⁴⁷ Przedstawiciele ZSRR w Sojuszniczej Radzie Kontroli podkreślali, że zmiany granic krajowych oraz inne posunięcia w strefach okupacyjnych mocarstw zachodnich są związane z systemem administracyjnym i państwowym Niemiec i nie mogą być przeprowadzane jednostronnie przez dowódców poszczególnych stref okupacyjnych, że wszelkie zmiany, m. in. terytorialne, powinny być uzgadniane między rządami czterech mocarstw okupacyjnych.

⁴⁸ Patrz dokumenty w zbiorze pt. *Germany 1947—1949*, ss. 450—481.

Rząd radziecki ostrzegał Waszyngton i Londyn, że rokowania separatystyczne godzą w porozumienia mocarstw w sprawie Niemiec. Jednakże mimo tych ostrzeżeń sekretarz stanu USA, Byrnes, i minister spraw zagranicznych W. Brytanii, Bevin podpisali 2 XII 1946 r. w Nowym Jorku porozumienie w sprawie gospodarczego połączenia amerykańskiej i brytyjskiej strefy okupacyjnej i powołania tzw. Bizonii⁴⁹.

Utworzenie Bizonii godziło w uchwały poczdamskie dotyczące jedności gospodarczej oraz kontroli czterech mocarstw nad Niemcami. Sojusznicza Rada Kontroli przestała być reprezentacją czterech mocarstw. Na forum Rady Kontroli przedstawicielom ZSRR przeciwstawił się blok brytyjsko-amerykański, do którego coraz wyraźniej przyłączała się delegacja Francji. Fakt ten wpłynął w znacznym stopniu na dalszy rozwój Niemiec, przynosząc jednocześnie narastanie dalszych powikłań w łonie koalicji antyhitlerowskiej.

Oceniając porozumienie w sprawie Bizonii, dnia 17 III 1947 r. Mołotow stwierdził, że faktycznie oderwało ono dwie strefy okupacyjne od reszty Niemiec i może doprowadzić do bardzo niepożądanych następstw politycznych i gospodarczych. Jednocześnie podkreślił, że porozumienie to jest sprzeczne z uchwałami poczdamskimi dotyczącymi jedności gospodarczej Niemiec⁵⁰.

Mołotow przypomniał zarazem gotowość rządu ZSRR do współpracy z innymi mocarstwami w celu osiągnięcia jedności ekonomicznej Niemiec i likwidacji międzystrefowych barier gospodarczych⁵¹.

W celu realizacji postanowień poczdamskich w sprawie jedności gospodarczej Niemiec oraz usunięcia istniejących w tej dziedzinie niedociągnięć, delegacja ZSRR wystąpiła 17 III 1947 r. na forum RMSZ z wnioskiem, w którym proponowała:

1) powołanie do życia przewidzianych w uchwałach poczdamskich centralnych niemieckich departamentów administracyjnych do spraw przemysłu, finansów, transportu, komunikacji, handlu zagranicznego i rolnictwa, co powinno zapewnić jednolite kierownictwo we wszystkich podstawowych dziedzinach gospodarczych w skali ogólnoniemieckiej oraz przygotowanie aparatu administracyjnego dla rządu ogólnoniemieckiego;

⁴⁹ Tekst układu w: „Zbiór Dokumentów” 1948, nr 4, ss. 155—166. 29 maja 1947 r. gubernatorzy wojskowi Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w Niemczech podpisali porozumienie w sprawie powołania do życia Rady Gospodarczej, Komitetu Wykonawczego oraz innych organów dla Bizonii mających szeroki zakres kompetencji (*Documents on International Affairs 1947—1948*. London 1952, s. 617). 10 września 1947 r. zostało podpisane amerykańsko-brytyjskie porozumienie w sprawie organu kontroli wydobycia węgla i produkcji stali w Zagłębiu Ruhry („The Department of State Bulletin” z 21 IX 1947, ss. 580—584). 17 grudnia 1947 r. w Waszyngtonie zostało zawarte porozumienie modyfikujące układ w sprawie Bizonii z 2 XII 1946 („Zbiór Dokumentów” 1948, nr 4, ss. 198—221; *Germany 1947—1949*, ss. 453—460).

⁵⁰ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 276. Patrz także protest rządu ZSRR z 18 VIII 1947 w: *Germany 1947—1949*, ss. 362—363; *Documents on International Affairs 1947—1948*, s. 623.

⁵¹ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 276.

2) zmianę uchwały Sojuszniczej Rady Kontroli z 26 III 1946 r. dotyczącej poziomu przemysłu niemieckiego (uchwała postulowała redukcję potencjału przemysłowego Niemiec o 45—50% w porównaniu z poziomem przedwojennym) w celu dalszego rozwoju produkcji pokojowej i stworzenia przesłanek zwiększenia poziomu materialnego dobrobytu narodu niemieckiego;

3) przekazanie ośrodka przemysłowego w Zagłębiu Ruhry pod kontrolę W. Brytanii, Francji, USA i ZSRR;

4) wydanie ogólnoniemieckich zarządzeń w celu uzdrowienia systemu finansowego i obrotu pieniężnego w Niemczech;

5) udzielenie pomocy w celu zwiększenia eksportu niemieckiego dla zapewnienia importu surowców i innych artykułów niezbędnych dla pokojowego przemysłu niemieckiego i wykonania przez Niemcy zobowiązań reparacyjnych wobec państw sojuszniczych;

6) polecenie Sojuszniczej Radzie Kontroli poczynienia niezbędnych kroków w celu odebrania niemieckim koncernom, kartelom i trustom przedsiębiorstw przemysłowych oraz przekazanie ich na własność państwa niemieckiego; dla przeprowadzenia tej akcji należało wykorzystać pomoc partii demokratycznych i związków zawodowych;

7) anulowanie porozumień dotyczących zjednoczenia gospodarczego amerykańskiej i brytyjskiej strefy okupacyjnej jako sprzecznych z zasadą jedności gospodarczej Niemiec⁵².

Delegacja radziecka podkreślała, że ustalenie poziomu produkcji przemysłu niemieckiego oraz wspólna kontrola nad gospodarką Niemiec może być najważniejszym warunkiem rzeczywistej jedności ekonomicznej tego kraju. Jednakże delegaci mocarstw zachodnich, nie wypowiadając się wyraźnie przeciwko propozycji radzieckiej, wysunęli szereg zastrzeżeń i warunków sprzecznych do zera istotę tych wniosków⁵³. Co więcej, 31 III 1947 r. minister Bevin przedstawił memorandum dotyczące tzw. dodatkowych zasad, jakimi powinny się kierować rządy mocarstw realizując swą politykę wobec Niemiec. Dokument brytyjski (znany jako »plan Bevina«) zalecał, aby w wypadku zaistnienia jakiegokolwiek niezgodności między zasadami poczdamskimi a zasadami wniosku brytyjskiego kierować się postulatami tego ostatniego⁵⁴.

⁵² Tamże, ss. 286—287; „Europa-Archiv” 1947, s. 685. Tekst ustawy Sojuszniczej Rady Kontroli w sprawie poziomu przemysłu niemieckiego w: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, ss. 47—48.

⁵³ Patrz np. przemówienie G. Marshalla z 17 III i 28 IV 1947 (*Documents on American Foreign Policy*, t. IX, ss. 56—60); *Documents on Germany*, s. 76—77.

⁵⁴ Tekst memorandum w: *Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 453—462. Wstępnie stanowisko rządu brytyjskiego zreferował minister Bevin 21 III 1947 r. Natomiast Marshall ustosunkował się wobec tych zagadnień w kilku przemówieniach: 14, 21 i 22 III 1947 („The Department of State Bulletin” z 30 III 1947, ss. 569—571). Ministrowie Mołotow i Bidault przedstawili swoje argumenty 22 marca tegoż roku („Documentation Française” nr 685 z 7 VIII 1947); *Documents on International Affairs 1947—1948*, s. 449.

Tak więc, akceptacja »planu Bevina« mogła oznaczać zgodę na rewizję uchwał poczdamskich.

Właściwa dyskusja nad memorandum angielskim rozpoczęła się w grudniu 1947 r. podczas sesji RMSZ w Londynie. Delegacja amerykańska poparła wówczas wniosek brytyjski⁵⁵.

Natomiast Mołotow dnia 5 XII 1947 r. oświadczył, że propozycja Bevina

„w swej istocie zmierza do zastąpienia uchwał poczdamskich zupełnie innymi uchwałami, które w wielu wypadkach brutalnie naruszają interesy ZSRR i niektórych innych państw. Na takie zastąpienie uchwał poczdamskich nowymi propozycjami brytyjskimi rząd radziecki nie może, rzecz jasna, się zgodzić”⁵⁶.

Jednocześnie minister spraw zagranicznych ZSRR wezwał do położenia kresu poczynaniom separatystycznym prowadzącym do rozbitcia Niemiec oraz podkreślił, że jedność ekonomiczna Niemiec zostanie odbudowana, jeżeli wykonane zostaną uchwały konferencji poczdamskiej⁵⁷.

Na kolejnym posiedzeniu plenarnym RMSZ (6 grudnia) delegacja ZSRR złożyła dodatkowe wnioski w sprawie ekonomiki Niemiec⁵⁸.

Pierwszy dotyczył centralnych departamentów niemieckich, które miały być powołane do życia w „możliwie najkrótszym terminie” przez Sojuszniczą Radę Kontroli. Departamenty te miały być kontrolowane przez odpowiednie organa Rady Kontroli.

Drugi wniosek przewidywał zwiększenie poziomu przemysłu niemieckiego. Centralne niemieckie departamenty administracyjne miały opracować przedsięwzięcia zmierzające do odbudowy gospodarki niemieckiej „z uwzględnieniem obowiązku Niemiec bezwarunkowego wykonania zobowiązań reparacyjnych i innych podstawowych zobowiązań”.

Trzeci wniosek dotyczył swobody transportu towarów na całym obszarze Niemiec. Rząd radziecki proponował, aby z chwilą powołania centralnych departamentów niemieckich oraz ustalenia trybu wykonania przez Niemcy zobowiązań reparacyjnych i innych zostały zlikwidowane bariery między poszczególnymi strefami oraz ustalone niezbędne warunki dla swobodnego transportu towarów na terenie całych Niemiec. Ponadto miały być zlikwidowane wszystkie strefowe niemieckie organizacje gospodarcze obejmujące jedną lub kilka stref.

⁵⁵ Należy przypomnieć, że 5 VI 1947 r., na zebraniu alumnów Uniwersytetu w Harvard, Marshall przedstawił założenia planu, który miał przyczynić się do odbudowy potencjału ekonomicznego Niemiec zachodnich w interesie antykomunistycznej ofensywy Waszyngtonu. Koncepcje utworzenia organizacji państw europejskich dla realizacji „planu Marshalla” spotkały się z bardzo ostrą krytyką rządu radzieckiego (por. W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 362).

⁵⁶ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 397.

⁵⁷ Tamże, s. 401.

⁵⁸ Patrz „Prawda” z 8 i 9 XII 1947; *Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 512—514.

Delegaci USA, W. Brytanii i Francji początkowo w ogóle uchylili się od omawiania propozycji radzieckich tłumacząc się względami „proceduralnymi”. W końcu (8 grudnia) zgodzili się na omawianie propozycji radzieckich równoległe ze wspomnianym memorandum brytyjskim⁵⁹.

Mołotow zaznaczył wówczas, że jego rząd nie może przyjąć propozycji brytyjskich za podstawę dyskusji, albowiem ich celem jest rewizja postanowień poczdamskich⁶⁰. Jednakże pragnąc dojść do porozumienia z partnerami zachodnimi, delegacja ZSRR wyraziła zgodę na przyjęcie niektórych postulatów brytyjskich (np. wniosku dotyczącego likwidacji ograniczeń w handlu między poszczególnymi strefami; delegacja radziecka proponowała jedynie uzupełnienie tego punktu sformułowaniami zawartymi w projekcie radzieckim z 6 XII 1947 r.)⁶¹.

Jednakże kompromisowe stanowisko delegacji ZSRR nie spotkało się z życzliwym przyjęciem przedstawicieli mocarstw zachodnich, którzy odrzucili propozycje radzieckie dotyczące utworzenia centralnych departamentów niemieckich, wprowadzenia kontroli czterech mocarstw w Zagłębiu Ruhry oraz anulowania zjednoczenia strefy okupacyjnej brytyjskiej i amerykańskiej. Uniemożliwiło to w konsekwencji osiągnięcie postępu na drodze do przywrócenia jedności gospodarczej i politycznej Niemiec⁶².

Kontynuacją polityki rozbicia Niemiec i tworzenia odrębnego państwa zachodnioniemieckiego była konferencja przedstawicieli USA, W. Brytanii, Francji oraz Belgii, Holandii i Luksemburga obradująca w Londynie w okresie od 23 stycznia do 6 marca i od 20 kwietnia do 1 czerwca 1948 r. Podczas tej konferencji osiągnięto porozumienie w sprawie usuwania przeszkód na drodze do utworzenia państwa zachodnioniemieckiego.

Uczestnicy konferencji sprecyzowali także wspólne zalecenia dla szefów rządów 11 krajów zachodnich stref okupacyjnych, przewidujących: 1) utworzenie zachodnioniemieckiego zgromadzenia ustawodawczego, 2) zmianę granic między poszczególnymi krajami niemieckimi, 3) przyjęcie statusu okupacyjnego.

Wyniki pracy konferencji znalazły odbicie w specjalnym komunikacie, do którego dołączono szczegóły struktury „międzynarodowego organu kontroli” dla Zagłębia Ruhry⁶³.

Trzeba również przypomnieć, że w styczniu 1948 r. we Frankfurcie n. Menem odbyła się konferencja z udziałem gubernatorów wojskowych USA i W. Brytanii, a także premierów krajów wchodzących w skład Bizonii. Uchwały

⁵⁹ *Survey of International Affairs 1947—1948*, ss. 238—240.

⁶⁰ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 406.

⁶¹ Tamże, ss. 403—407.

⁶² „Europa-Archiv” 1948, ss. 1067—1068.

⁶³ Patrz np. komunikat konferencji obradującej w Londynie w okresie od 23 II do 6 III i od 20 IV do 1 VI 1948. („Zbiór Dokumentów” 1948, nr 7, ss. 399—416; *Germany 1947—1948*, ss. 75—76).

tej konferencji przewidywały rozszerzenie zakresu kompetencji Rady Ekonomicznej, powołanie drugiej izby składającej się z przedstawicieli krajów, rozszerzenie kompetencji Komitetu Wykonawczego, utworzenie Sądu Najwyższego. Podczas konferencji omówione zostały również założenia przyszłej struktury państwa zachodnioniemieckiego.

14 lutego tegoż roku gubernatorzy wojskowi USA i W. Brytanii podpisali zarządzenie w sprawie utworzenia banku zachodnioniemieckiego dla Bizonii, do którego 17 kwietnia tegoż roku przyłączył się bank francuskiej strefy okupacyjnej. Fakt ten był pierwszą zapowiedzią utworzenia Trizonii i wywarł istotny wpływ na dalszy rozwój polityki mocarstw zachodnich wobec Niemiec.

16 kwietnia tegoż roku gubernatorzy wojskowi trzech stref zachodnich podpisali porozumienie w sprawie przyłączenia tych stref do Europejskiej Organizacji Współpracy Gospodarczej (OECE)⁶⁴.

Tak więc, rządy mocarstw zachodnich raz jeszcze pogwałciły zasadę uzgodnionej polityki czterech mocarstw wobec Niemiec.

Niecałe trzy miesiące później w strefach zachodnich została przeprowadzona reforma walutowa, w wyniku której wycofano z obiegu jednolitą walutę obowiązującą dotychczas we wszystkich strefach i wprowadzono nową walutę⁶⁵. Akcje tego rodzaju godziły w jedność ekonomiczną Niemiec, naruszały porozumienie mocarstw sojusznicznych przewidujące traktowanie Niemiec jako całości⁶⁶.

W odpowiedzi na jednostronne poczynania rządów mocarstw zachodnich radziecka administracja wojskowa w Niemczech wschodnich wprowadziła latem 1948 r. ograniczenia w dziedzinie łączności, transportu i wymiany towarowej między strefami zachodnimi a Berlinem, które — jak podkreślała nota radziecka skierowana 3 X 1948 r. do rządu USA — stanowiły „obronne przedsięwzięcie rządu radzieckiego przeciwko poczynaniom ofensywnym trzech mocarstw”⁶⁷.

⁶⁴ Tekst w: *Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 178—194. Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OECE) miała zajmować się realizacją „planu Marshalla”.

⁶⁵ Patrz *Documents on Germany under Occupation*, ss. 292—294.

⁶⁶ Na przykład nota rządu ZSRR z 6 III 1948 r. do rządu W. Brytanii protestowała przeciwko naruszeniu przez rząd brytyjski zasady „prowadzenia uzgodnionej polityki czterech mocarstw w stosunku do okupowanych Niemiec”, co oznacza zerwanie układów o Sojuszniczej Radzie Kontroli Niemiec oraz pogwałcenie uchwał poczdamskich o Radzie Ministrów Spraw Zagranicznych, a to w konsekwencji prowadzi do „politycznego rozbicia Europy i utworzenia dwóch obozów z krajów europejskich” („Zbiór Dokumentów” 1948, nr 3, ss. 117—140).

⁶⁷ „Zbiór Dokumentów” 1948, nr 11, s. 823. Patrz również liczne dokumenty związane z tzw. kryzysem berlińskim 1948 r.: *Documents on Germany under Occupation*, ss. 295—349; *Germany 1947—1949*, ss. 202—274; *Sowietskij Sojuz i bierlińskij wopros*. Moskwa 1948, wyp. I, II; *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza 1948 god*. Moskwa 1951, cz. I, II.

W wyjątkowo skomplikowanych warunkach, kiedy rządy mocarstw zachodnich otwarcie realizowały politykę kolidującą z postanowieniami poczdamskimi i potęgowały „zimną wojnę”, rząd ZSRR ponownie wystąpił z inicjatywą zmierzającą do uregulowania kwestii spornych i uzgodnienia polityki mocarstw wobec Niemiec. W ostatnich dniach stycznia 1949 r. rząd radziecki oświadczył, że jeżeli rządy USA, W. Brytanii i Francji zgodzą się na przesunięcie terminu utworzenia separatystycznego państwa zachodniemieckiego do momentu zwołania sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, poświęconej omówieniu całokształtu problemu niemieckiego, wówczas władze radzieckie anulują ograniczenia w zakresie komunikacji i łączności między Berlinem a strefami zachodnimi Niemiec. Jednocześnie miały być anulowane ograniczenia w zakresie komunikacji i łączności wprowadzone przez władze trzech mocarstw zachodnich⁶⁸.

15 lutego tegoż roku rozpoczęły się rokowania między przedstawicielami rządów Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych na temat Niemiec⁶⁹. Dnia 4 V 1949 r. osiągnięto porozumienie w sprawie anulowania ograniczeń w dziedzinie łączności, transportu i wymiany handlowej między strefami okupacyjnymi a Berlinem, wprowadzonych po 1 III 1948 r. przez władze ZSRR oraz przez władze trzech mocarstw zachodnich, a także w sprawie zwołania 23 maja do Paryża kolejnej, szóstej, sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych dla omówienia kwestii Niemiec oraz zagadnień związanych z sytuacją w Berlinie⁷⁰.

Dnia 24 maja, na drugim posiedzeniu RMSZ, delegat radziecki, A. Wyszynski, zaproponował, aby w celu zapewnienia jedności gospodarczej i politycznej Niemiec wznowić działalność Sojuszniczej Rady Kontroli jako organu sprawującego władzę zwierzchnią w Niemczech, a także Sojuszniczej Komendantury w Berlinie dla koordynowania przedsięwzięć związanych z zarządzaniem sprawami Berlina i zagwarantowaniem normalnego życia w tym mieście. Delegat radziecki postulował także, aby uznając, że jedności gospodarczej i politycznej Niemiec nie można urzeczywistnić bez stworzenia jednolitego niemieckiego organu centralnego, w którego kompetencji byłyby zagadnienia budownictwa gospodarczego i państwowego, mające znaczenie dla całych Niemiec, powołać do życia — na podstawie organów

⁶⁸ Patrz odpowiedzi J. Stalina na pytania skierowane przez dziennikarza amerykańskiego K. Smitha 27 I 1949 (*Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza 1949 god.* Moskwa 1953, ss. 21—22).

⁶⁹ Rozmowy prowadzili przedstawiciele Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych w Radzie Bezpieczeństwa — Jakub Malik i Philip Jessup. Patrz oświadczenie agencji TASS z 26 IV 1949 w: *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza 1949 god.*, ss. 97—98, a także oświadczenie Departamentu Stanu w: *Documents on Germany*, ss. 88—89; *Documents on International Affairs 1949—1950*, ss. 153—154.

⁷⁰ *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza 1949 god.*, s. 99; *Documents on Germany*, ss. 90—91; *Documents on Germany under Occupation*, ss. 389—390.

gospodarczych istniejących w strefie radzieckiej oraz w strefach zachodnich Ogólnoniemiecką Radę Państwową oraz przywrócić działalność ogólnoberlińskiego magistratu⁷¹.

Jednakże w wyniku stanowiska przedstawicieli mocarstw zachodnich paryska sesja RMSZ nie posunęła naprzód sprawy jedności gospodarczej i politycznej Niemiec⁷². Co prawda komunikat, ogłoszony po zakończeniu obrad, zapowiadał kontynuację rokowań między przedstawicielami czterech mocarstw (m. in. podczas sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ jesienią 1949 r.) na temat terminu i warunków zwołania kolejnej sesji RMSZ poświęconej problematyce niemieckiej; jednocześnie mocarstwa okupacyjne miały kontynuować wysiłki w celu przywrócenia jedności politycznej i gospodarczej Niemiec oraz zalecić kierowniczym niemieckim organom gospodarczym strefy wschodniej i zachodnich nawiązanie ścisłej współpracy dla skutecznej realizacji porozumień handlowych i gospodarczych⁷³.

Mimo tych zapowiedzi, dalszy rozwój wydarzeń w Niemczech jeszcze bardziej pogłębił rozbieżności między Związkiem Radzieckim a mocarstwami zachodnimi, uniemożliwiając osiągnięcie porozumienia w sprawie jedności politycznej i gospodarczej podzielonych Niemiec⁷⁴.

⁷¹ *Wnieszniaja politika Sowietskogo Sojuza 1949 god*, s. 369. Patrz także inne przemówienia Wyszyńskiego — ss. 366—434.

⁷² Patrz również przemówienie sekretarza stanu D. Achesona z 19 V 1949 oraz oświadczenie dla prasy z 23 czerwca tegoż roku (*Germany 1947—1948*, ss. 67—69, 72—75. 28 maja min. Bevin, w imieniu delegacji trzech mocarstw zachodnich zaproponował m. in. przyłączenie radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec do stref zachodnich oraz objęcie całych Niemiec postanowieniami tzw. statusu okupacyjnego opracowanego przez rządy mocarstw zachodnich dla Trizonii. Delegat radziecki, Wyszyński, odrzucił propozycje mocarstw zachodnich („Europa-Archiv” 1949, ss. 2391—2398).

⁷³ Tekst komunikatu z 20 VI 1949 w: „Zbiór Dokumentów” 1949, nr 7, ss. 576—579.

⁷⁴ Już 1 IX 1948 r. zachodni gubernatorzy wojskowi powołali tzw. Radę Parlamentarną w Bonn pod przewodnictwem K. Adenauera. 8 IV 1949 r. przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, W. Brytanii i Francji podpisali w Waszyngtonie układ w sprawie odrębnego trójstronnego statusu okupacyjnego dla Niemiec zachodnich i utworzenia państwa zachodnioniemieckiego. Miesiąc później wspomniana Rada Parlamentarna uchwaliła tzw. Ustawę Zasadniczą, czyli konstytucję przyszłej Niemieckiej Republiki Federalnej. W związku z tworzeniem NRF rządy mocarstw zachodnich ogłosiły 14 V 1949 r. odrębny status okupacyjny dla Berlina zachodniego, nie wchodzącego w skład NRF. 23 maja tegoż roku Rada Parlamentarna proklamowała wejście w życie konstytucji NRF. 20 czerwca rządy mocarstw zachodnich ogłosiły statut Wysokiej Komisji Sojuszniczej tych mocarstw dla Niemiec, której zadaniem miało być sprawowanie kontroli nad rządem federalnym i rządami krajowymi zgodnie ze statusem okupacyjnym. Wojska trzech mocarstw miały nadal stacjonować przez czas nieograniczony na terenie NRF. W tych warunkach nastąpiło formalne utworzenie Niemieckiej Republiki Federalnej: 7 IX 1949 r. zebrał się na pierwsze posiedzenie parlament zachodnioniemiecki, a 20 września został utworzony rząd NRF.

V. KWESTIA ODSZKODOWAŃ

W Jalcie i Poczdamie przywódcy trzech mocarstw uzgodnili, że Niemcy zostaną zmuszone do wynagrodzenia w jak najszerszym zakresie strat i cierpień wyrządzonych krajom i narodom koalicji antyhitlerowskiej⁷⁵.

⁷⁵ Patrz „Zbiór Dokumentów” 1946, nr 1, ss. 19—22. Na konferencji w Jalcie zostało osiągnięte porozumienie, że Niemcy wypłacą odszkodowanie w trzech formach: 1) jednorazowej konfiskaty z bogactwa narodowego Niemiec, znajdującego się zarówno na terytorium tego kraju, jak i poza nim (urządzenia przemysłowe, statki, wagony, lokomotywy, kapitały niemieckie za granicą, akcje niemieckich przedsiębiorstw przemysłowych, transportowych, żeglugowych itp.); konfiskata miała być przeprowadzona w ciągu dwóch lat po kapitulacji Niemiec; 2) rocznych dostaw towarów z produkcji bieżącej po zakończeniu wojny; 3) wykorzystania pracy niemieckiej. Delegacje Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych uzgodniły również, że Sojusznicza Komisja Reparacyjna przyjmie za podstawę swej działalności propozycję radziecką, aby ogólna suma odszkodowań wynosiła 20 mld dolarów, z czego połowa przypadnie ZSRR. Natomiast delegacja brytyjska ustosunkowała się negatywnie do propozycji ustalenia jakichkolwiek danych dotyczących wysokości odszkodowań. Postanowienia o reparacjach zawarte w uchwałach jałtańskich zostały rozwinięte i skonkretyzowane na konferencji w Poczdamie. Uchwały poczdamskie zaznaczały, że 1) żądania o odszkodowania ze strony ZSRR będą zaspokojone przez wywiezienie odpowiednich przedmiotów z radzieckiej strefy okupacyjnej oraz przez majątek niemiecki znajdujący się w Bułgarii, Finlandii, Rumunii, Węgrzech i wschodniej Austrii; 2) Związek Radziecki zaspokoi ze swej własnej części reparacji polskie żądania o odszkodowania; 3) żądania o odszkodowania Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i innych krajów uprawnionych do odszkodowań, będą zaspokojone przez strefy zachodnie oraz przez odpowiedni majątek niemiecki znajdujący się zagranicą; 4) w dopełnieniu do odszkodowań, które ZSRR otrzyma ze swej strefy okupacyjnej otrzyma on dodatkowo z stref zachodnich: a) 15% urządzeń przemysłowych (hutnictwo, chemia, przemysł maszynowy), jakie nie są niezbędne dla niemieckiej gospodarki pokojowej, wzamian za co powinna być dostarczona równowartość w żywności, węgla, potażu, cynku, budulcu, produktach naftowych itp. produktach, co do których nastąpiłoby porozumienie; b) 10% zasadniczego sprzętu przemysłowego, niepotrzebnego dla niemieckiego gospodarstwa pokojowego i który podlega usunięciu ze stref zachodnich, na rachunek odszkodowań bez żadnej wzamian zapłaty lub jakiegokolwiek kompensaty. Uchwały poczdamskie podkreślały, że ilość sprzętu, który ma być usunięty ze stref zachodnich na rachunek odszkodowań, musi być ustalona najpóźniej w ciągu 6 miesięcy licząc od dnia podpisania tej uchwały. Usuwanie zasadniczego sprzętu przemysłowego należało rozpocząć możliwie najprędzej i zakończyć w ciągu dwóch lat, licząc od zakończenia konferencji poczdamskiej. Ustalenie ilości i rodzaju sprzętu przemysłowego, niekoniecznego dla niemieckiej gospodarki pokojowej, a zatem będącej do dyspozycji dla celów odszkodowań, miało być uskutecznione przez specjalną komisję działającą w myśl wytycznych podanych przez Sojuszniczą Komisję Reparacyjną, z zastrzeżeniem ostatecznego zatwierdzenia przez dowódcę strefy, z której sprzęt ten miał być usunięty. Patrz również protokół o rokowaniach między szefami trzech rządów na konferencji w Jalcie na temat reparacji Niemiec. („Sprawy Międzynarodowe”, nr 11, 1965, ss. 136—137).

Konferencja jałtańska powołała Sojuszniczą Komisję Reparacyjną z siedzibą w Moskwie. W skład Komisji weszli przedstawiciele ZSRR, USA i W. Brytanii⁷⁶.

Na pierwszej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych we wrześniu 1945 r. zostały przyjęte propozycje delegacji ZSRR dotyczące przeniesienia siedziby Komisji Reparacyjnej z Moskwy do Berlina⁷⁷ oraz wydania Radzie Kontroli dyrektywy, aby przyspieszyła opracowanie planu reparacji, który zagwarantuje terminowe wykonanie uchwał poczdamskich w tej sprawie⁷⁸.

Dnia 11 VII 1946 r. — podczas drugiej sesji RMSZ — przedstawiciel rządu ZSRR zwrócił uwagę na niezadowalający przebieg wykonania postanowień reparacyjnych. Co więcej, Komisja Reparacyjna po przeniesieniu swej siedziby do Berlina nie wznowiła pracy⁷⁹.

Jednakże podczas drugiej sesji Rady kwestia odszkodowań nie została rozwiązana. Wypłynęła ona ponownie dopiero na czwartej sesji Rady wiosną 1947 r. Również tym razem w centrum znalazły się uwagi delegacji radzieckiej w związku z niezadowalającym przebiegiem wykonywania zobowiązań reparacyjnych. Przedstawiciele ZSRR podkreślali, że rządy mocarstw zachodnich faktycznie wyrzekły się realizacji postanowień poczdamskich w dziedzinie odszkodowań, że w okresie od kapitulacji III Rzeszy do 1 I 1947 r. Związek Radziecki otrzymał ze stref zachodnich na poczet reparacji dostawy jedynie na sumę 5 mld dolarów. Odmienne przedstawiała się sprawa ze ściąganiem odszkodowań z radzieckiej strefy okupacyjnej, gdzie władze radzieckie poczyniły niezbędne kroki, aby w myśl postanowień poczdamskich strefa ta wykonała zadanie spłacenia Związkowi Radzieckiemu reparacji, które były również w odpowiedniej części przydzielane Polsce⁸⁰. W ciągu tego samego czasu zostały skonfiskowane i wywiezione do ZSRR urządzenia fabryk, które służyły potrzebom wojennym Niemiec, a także wykonano dostawy reparacyjne z bieżącej produkcji. Na poczet reparacji przekazane zostały Związkowi Radzieckiemu niektóre przedsiębiorstwa w Niemczech⁸¹.

Przedstawiciel rządu radzieckiego zaznaczył, że gdyby nie poczyniono powyższych kroków w radzieckiej strefie okupacyjnej, to ZSRR nie otrzy-

⁷⁶ Patrz bardziej szczegółowo radzieckie materiały dotyczące konferencji jałtańskiej „Sprawy Międzynarodowe”, nr 9, 10, 1965.

⁷⁷ Patrz — *Diplomaticzeskij Słowar*. Moskwa 1964, t. III, s. 164. W innych publikacjach radzieckich można spotkać pogląd, że przeniesienie siedziby Komisji Reparacyjnej nastąpiło na wniosek przedstawicieli Stanów Zjednoczonych.

⁷⁸ Patrz także oświadczenie J. Byrnesa z 12 XII 1946 r., *Occupation of Germany*, ss. 162—165.

⁷⁹ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 48—52; *Documents on Germany under Occupation*, ss. 144—147.

⁸⁰ Jak wspomnieliśmy w przyp. 75, strona radziecka została zobowiązana do zaspokojenia ze swej części odszkodowań polskich roszczeń w zakresie reparacji.

⁸¹ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 293.

małby żadnych odszkodowań, a uchwały poczdamskie również w tej dziedzinie nie zostałyby wykonane⁸².

Jednocześnie delegacja radziecka wyraziła gotowość swego rządu po informowaniu sojuszników — we właściwym czasie i na zasadzie wzajemności — o wszystkich akcjach poczynionych w strefie wschodniej dla wykonania postanowień reparacyjnych⁸³.

W osobnym dokumencie delegacja ZSRR zaproponowała uzgodnienie ogólnej sumy odszkodowań oraz sposobu ich spłacenia przez Niemcy precyzując, że Związek Radziecki powinien otrzymać reparacje w wysokości 10 mld dolarów z tym, że z tej sumy zostaną zaspokojone pretensje reparacyjne Polski. Zdaniem rządu ZSRR, przewidziane w uchwałach poczdamskich wywiezienie urządzeń przemysłowych ze wschodniej strefy okupacyjnej na rzecz ZSRR należało zakończyć do 1 VII 1947 r., natomiast ze stref zachodnich — do 1 VII 1948 r. Wszystkie zobowiązania reparacyjne Niemiec miały być wykonane w ciągu 20 lat od momentu ogłoszenia postanowień poczdamskich. Delegacja radziecka proponowała, aby pod warunkiem regularnego spłacania odszkodowań nie stawiać przeszkód w zwiększeniu produkcji pokojowej przemysłu niemieckiego zarówno dla potrzeb wewnętrznych Niemiec, jak też na eksport. Ponadto należało wznowić działalność Komisji Reparacyjnej w składzie przedstawicieli czterech mocarstw⁸⁴.

Delegacja Francji nie występowała przeciwko propozycjom radzieckim dotyczącym dostaw produkcji bieżącej na poczet reparacji. Natomiast przedstawiciele USA i W. Brytanii ponownie wysunęli tezę, że w kwestii odszkodowań postanowienia poczdamskie są w kolizji z uchwałami jałtańskimi⁸⁵.

Przewodniczący delegacji radzieckiej, Mołotow, stwierdził, że w sprawie reparacji nie ma żadnych kolizji w uchwałach jałtańskich i poczdamskich, gdyż konferencja w Poczdamie jedynie rozwinęła i skonkretyzowała postanowienia jałtańskie ustalając m.in. tryb spłacenia reparacji przez poszczególne strefy okupacyjne⁸⁶.

Ożywiona dyskusja na temat odszkodowań była kontynuowana również na londyńskiej sesji RMSZ w grudniu 1947 r. Jednakże reprezentanci mocarstw zachodnich ponownie wystąpili przeciwko propozycjom radzieckim powtarzając stare argumenty. Co więcej, 12 grudnia sekretarz stanu

⁸² Tamże, ss. 293—294.

⁸³ Tamże. Patrz również „Documentation Française”, nr 595 z 9 IV 1947 r.

⁸⁴ Patrz W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 287—288.

⁸⁵ Patrz przemówienie ministra Bidaulta z 15 marca, a także przemówienia Bevena z 12 i 17 marca oraz Marshalla z 17, 18 i 31 marca oraz z 2 i 28 IV 1947 r. (*Documents on Germany under Occupation*, ss. 417—445; *Documents on American Foreign Policy*, t. IX, ss. 63—64; *Documents on Germany*, ss. 77—78; *Germany 1947—1949*, ss. 371—379, 410, 441—447).

⁸⁶ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 292—293.

Marshall zażądał od delegacji ZSRR przedstawienia danych dotyczących reparacji otrzymanych przez Związek Radziecki. W tym samym czasie mocarstwa zachodnie nie chciały udzielić informacji dotyczących wykupienia przedsiębiorstw przemysłowych w Niemczech przez kapitał amerykański i brytyjski, a także zysków płynących ze sprzedaży węgla niemieckiego itd. Trzy dni później delegat Stanów Zjednoczonych oświadczył, że propozycje radzieckie w sprawie odszkodowań są nie do przyjęcia. Jednocześnie, zasłaniając się niedostarczeniem przez ZSRR informacji dotyczących odszkodowań, zaproponował zamknięcie sesji Rady⁸⁷. Delegaci W. Brytanii i Francji podzielili pogląd szefa delegacji amerykańskiej⁸⁸.

W ten sposób doszło do zerwania obrad Rady Ministrów Spraw Zagranicznych z powodu daleko idących rozbieżności w sprawie reparacji niemieckich między delegacją ZSRR z jednej strony, a przedstawicielami mocarstw zachodnich — z drugiej. Kwestia odszkodowań nie została załatwiona również podczas następnych sesji Rady, tym bardziej że w październiku 1948 r. rządy mocarstw zachodnich zapowiedziały wstrzymanie procesu spłacania przez Niemcy reparacji, a 28 V 1949 r., na forum paryskiej sesji RMSZ, zaproponowały, aby wszystkie państwa zrezygnowały z odszkodowań⁸⁹.

VI. TYMCZASOWA ORGANIZACJA POLITYCZNA I USTRÓJ PAŃSTWOWY NIEMIEC

Konferencja poczdamska postanowiła m.in., że:

„na razie nie będzie utworzony żaden centralny rząd niemiecki. Jednak, niezależnie od tego, będą utworzone niektóre zasadniczo ważne niemieckie działy administracji, na których czele staną sekretarze stanu, w szczególności w dziedzinie finansów, transportu, komunikacji, handlu zagranicznego i przemysłu. Te działy administracji będą funkcjonowały pod kierunkiem Rady Kontroli”⁹⁰.

Już na pierwszej sesji RMSZ jesienią 1945 r. w Londynie delegacja Francji zgłosiła 14 IX 1945 r. memorandum, w którym władze francuskie wystąpiły przeciwko odbudowie rządu ogólnoniemieckiego. Zdaniem autorów me-

⁸⁷ *Documents on International Affairs 1947—1948*, s. 521; *Germany 1947—1949*, ss. 193—195.

⁸⁸ Patrz np. tekst oświadczenia Bevina, które nie zostało wygłoszone na sesji RMSZ, ale ukazało się w prasie zachodniej. „Times” z 17 XII 1947 r.; *Documents on Germany under Occupation*, ss. 522—527; o stanowisku rządu francuskiego — patrz Przemówienie Bidaulta w komisji spraw zagranicznych Zgromadzenia Narodowego z 20 XII 1947 r., tamże, ss. 537—545; radziecki punkt widzenia na te zagadnienia przedstawił Mołotow w wywiadzie dla prasy radzieckiej, ogłoszonym 31 XII 1947 r., tamże, ss. 545—554.

⁸⁹ Patrz tekst oświadczenia trzech mocarstw zachodnich z 27 X 1948 r., a także Propozycje strony zachodniej przedstawione przez Bevina 28 V 1949 r. na sesji RMSZ w Paryżu (*Documents on Germany under Occupation*, ss. 334—335).

⁹⁰ „Zbiór Dokumentów”, 1946, nr 1, s. 14.

morandum, podział Niemiec na kilka państw, o ile będzie to wynikiem naturalnego rozwoju a nie narzuconej decyzji, będzie sprzyjał umocnieniu bezpieczeństwa w Europie. Jednocześnie wyrazili oni żal, że uchwały konferencji poczdamskiej przewidują możliwość utworzenia rządu ogólnoniemieckiego, centralnych departamentów administracyjnych oraz odbudowę partii politycznych w skali całych Niemiec⁹¹.

Kwestia tymczasowego ustroju politycznego Niemiec była omawiana szczególnie podczas moskiewskiej sesji RMSZ wiosną 1947 r.

Propozycje rządu francuskiego zmierzające do rewizji postanowień poczdamskich, rozbitcia Niemiec i zlikwidowania ich jako państwa samodzielnego napotykały na zdecydowany opór ze strony delegacji radzieckiej, która uważała za niesłuszne narzucanie narodowi niemieckiemu zasady federacyjnej, albowiem sam naród niemiecki powinien rozstrzygnąć ten problem drogą plebiscytu. Rząd ZSRR podkreślał, że należy przekształcić Niemcy w demokratyczne i pokojowe państwo dysponujące nie tylko rolnictwem, lecz także przemysłem, ale pozbawione ekonomicznych i militarnych możliwości wznowienia agresji⁹².

Przemawiając 22 III 1947 r. na sesji RMSZ, minister Mołotow stwierdził, że stanowisko czynników miarodajnych ZSRR wobec kwestii ustroju politycznego powojennych Niemiec zostało przedstawione m. in. w orędziu J. Stalina do narodu radzieckiego z 9 V 1945 r., w którym podkreślono, że ZSRR nie zamierza „ani dokonać rozbioru Niemiec, ani ich unicestwić”⁹³.

Mołotow zaznaczył, że po rozgromieniu faszyzmu, gdy kontrola nad Niemcami znajduje się w ręku mocarstw sojuszniczych, odpowiedzialność za los tego kraju spoczywa przede wszystkim na tych mocarstwach, że powinny one dopomóc narodowi niemieckiemu wejść na nową drogę rozwoju, aby uczynić z Niemiec pokojowe i demokratyczne państwo oraz uniemożliwić odrodzenie się w tym kraju sił agresji i odwetu⁹⁴.

Minister spraw zagranicznych ZSRR z naciskiem podkreślił, że

„tylko drogą rzeczywistej demokratyzacji Niemiec, wraz z przeprowadzeniem ich demilitaryzacji, można osiągnąć nakreślony cel — przekształcenie Niemiec w pokojowe państwo demokratyczne, które z czasem zajmie godne miejsce wśród narodów miłujących pokój. Inne drogi mogą doprowadzić jedynie do takich lub innych tymczasowych, nietrwałych sukcesów, lecz nie mogą dopomóc w osiągnięciu naszego głównego celu — niedopuszczenia do tego, aby w centrum Europy znów powstało ognisko najniebezpieczniejszej agresji w postaci odrodzonych, militarystycznych Niemiec”⁹⁵.

Jednocześnie zwrócił on uwagę na plany likwidacji Niemiec jako jednolitego i samodzielnego państwa, opracowane przez mocarstwa zachodnie.

⁹¹ *Documents on Germany under Occupation*, ss. 66—68.

⁹² Patrz — P. A. Nikołajew, *op. cit.*, s. 166.

⁹³ Tekst polski *Prawo międzynarodowe*, t. III, s. 134.

⁹⁴ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 300.

⁹⁵ Tamże.

„Związek Radziecki — podkreślił Mołotow — nie podziela planu zniszczenia Niemiec jako samodzielnego państwa i uważa tego rodzaju projekty za pozbawione podstaw historycznych i nie odpowiadające interesom narodów dążących do trwałego pokoju”. [...]

„Nie można zniszczyć Niemiec jako państwa lub przekształcić Niemcy, które osiągnęły wysoki stopień rozwoju przemysłowego, w nieuprzemysłowiony, zaco-fany kraj. Realizacja takiego nastawienia jest nie tylko sprzeczna z interesami odbudowy gospodarki Europy i całej gospodarki światowej, lecz doprowadziłaby do dezorganizacji życia politycznego Niemiec, co zrodziłoby groźbę dla powszechnego pokoju i ładu”⁹⁶.

Zdaniem ministra spraw zagranicznych ZSRR, rozbiecie Niemiec może przyczynić się do powstania podatnego gruntu dla odrodzenia się haseł rewizjonistycznych i szowinistycznych oraz może doprowadzić do fiaska polityki mocarstw koalicji antyhitlerowskiej w dziedzinie przebudowy Niemiec na pokojowych i demokratycznych zasadach. Co gorsza, rozbiecie Niemiec może wywołać dodatkowe kłopoty dla mocarstw sojuszniczych, albowiem nie będzie centralnego rządu niemieckiego, który mógłby odpowiadać za wykonanie wszystkich zobowiązań tego kraju wobec aliantów⁹⁷.

Jednocześnie Mołotow raz jeszcze podkreślił, że wszystkie sprawy związane z ustrojem powojennych Niemiec powinien rozstrzygnąć naród tego kraju „za pomocą swobodnego głosowania bez przymusu z zewnątrz”⁹⁸.

Mołotow wyraził również przekonanie, że zaistniała konieczność utworzenia w Niemczech centralnych departamentów administracyjnych zajmujących się sprawami transportu, przemysłu, finansów i handlu zagranicznego zgodnie z postanowieniami konferencji poczdamskiej, że

„dalsze zwlekanie z utworzeniem takich centralnych departamentów przynosi szkodę, przede wszystkim, poczynaniom w dziedzinie urzeczywistnienia jedności ekonomicznej Niemiec”⁹⁹.

Dlatego też rząd ZSRR uważał za niezbędne szybkie powołanie do życia departamentów centralnych oraz podjęcie odpowiednich kroków dla utworzenia tymczasowego rządu ogólnoniemieckiego. Jego zdaniem, podyktowane to jest nie tylko koniecznością wykonania zarządzeń sojuszniczych w skali ogólnoniemieckiej, lecz także zapewnienia wykonania zobowiązań Niemiec wobec sojuszników¹⁰⁰.

Zgodnie z przedstawionym stanowiskiem delegacja ZSRR złożyła konkretne propozycje dotyczące ustroju państwowego i centralnych organów administracyjnych Niemiec¹⁰¹.

⁹⁶ Tamże, ss. 300—301.

⁹⁷ Tamże, s. 302.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże, s. 303.

¹⁰⁰ Tamże. Patrz również *Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 449—453.

¹⁰¹ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 303—305, 314—315.

Propozycje radzieckie spotkały się z negatywnym przyjęciem przedstawicieli mocarstw zachodnich, którzy wypowiedzieli się nawet przeciwko określeniu „parlament ogólnoniemiecki”, o którym wspominał wniosek radziecki. Przewodniczący delegacji francuskiej, Bidault, zaproponował, aby władza zwierzchnia w Niemczech została skoncentrowana w ręku poszczególnych rządów krajowych, natomiast zakres uprawnień rządu centralnego należało maksymalnie ograniczyć¹⁰². Delegacja amerykańska zaproponowała powołanie jako rządu tymczasowego Rady Narodowej składającej się z szefów rządów krajowych¹⁰³. Zdaniem delegacji brytyjskiej, proces demokratyzacji życia politycznego w Niemczech powinien odbywać się stopniowo¹⁰⁴.

Tak więc propozycje mocarstw zachodnich zmierzały do powołania rządu ogólnoniemieckiego posiadającego ograniczone kompetencje i złożonego z osób całkowicie zależnych od władz okupacyjnych. Nie ulegało wątpliwości, że rząd tego rodzaju nie miałby autorytetu narodu niemieckiego i nie byłby w stanie dokonać przebudowy Niemiec na demokratycznych zasadach. Dlatego też delegacja ZSRR wypowiedziała się przeciwko propozycjom mocarstw zachodnich, które — jej zdaniem — zmierzają w istocie rzeczy do politycznego i gospodarczego rozbitcia Niemiec. Ilustracją takiego stanowiska rządu ZSRR było przemówienie Mołotowa wygłoszone 2 IV 1947 r., w którym oświadczył on, że może zgodzić się na przyjęcie propozycji brytyjskich dotyczących głównych etapów demokratyzacji życia politycznego Niemiec jedynie w charakterze „ogólnego schematu”¹⁰⁵. Jednocześnie poddał krytyce wniosek amerykański, który — jego zdaniem — można było interpretować jako negację prawa narodu niemieckiego do posiadania scentralizowanego państwa i który mógł podważyć rolę i znaczenie Sojuszniczej Rady Kontroli oraz jedność mocarstw sprzymierzonych¹⁰⁶.

Reasumując propozycje rządu ZSRR, Mołotow stwierdził:

„Proponujemy, aby zostały zatwierdzone podstawowe zasady organizacji politycznej Niemiec. Proponujemy następnie przejść do ustanowienia podstawowych etapów celem praktycznego urzeczywistnienia tych zasad. Popieramy

¹⁰² Patrz również przemówienie Bidaulta z 15 III 1947 r. (*Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 422—424).

¹⁰³ Patrz przemówienie Marshalla z 21 marca, 2 i 28 IV 1947 r. (*Documents on Germany*, s. 76; *Germany 1947—1949*, ss. 188—192). Warto również zwrócić uwagę na projekt dyrektywy dla Sojuszniczej Rady Kontroli, zgłoszony przez delegację amerykańską na forum RMSZ. (*Documents on American Foreign Affairs*, t. IX, ss. 49—50).

¹⁰⁴ Patrz również przemówienie Bevina w Izbie Gmin z 15 V 1947 r., w którym zostało przedstawione stanowisko rządu brytyjskiego wobec całokształtu problemu niemieckiego. (*Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 490—503). Na uwagę zasługuje także ocena wspomnianego przemówienia dokonana przez czołowy dziennik radziecki „Izwestja” 22 V 1947 r.

¹⁰⁵ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 314.

¹⁰⁶ Tamże, ss. 315—316.

wniosek w sprawie utworzenia organu konsultatywnego, ale z nieodzownym udziałem w nim przedstawicieli partii demokratycznych, związków zawodowych, innych organizacji antynazistowskich i przedstawicieli krajów — konsultując się z takim niemieckim organem konsultacyjnym, Rada Kontroli powinna przygotować tymczasową konstytucję. Po tym mogą być przeprowadzone wybory do parlamentu ogólnoniemieckiego i może być utworzony tymczasowy rząd niemiecki na zasadzie tymczasowej konstytucji”¹⁰⁷.

Zdaniem dyplomacji radzieckiej, tymczasowy rząd Niemiec, utworzony w sposób jak najbardziej demokratyczny, powinien ponosić odpowiedzialność za demokratyczny rozwój państwa niemieckiego i wyrugowanie resztek militarizmu i faszyzmu. Jednocześnie podkreślała ona, że Niemcy powinny być odbudowane jako jednolite państwo miłujące pokój — republika demokratyczna posiadająca parlament i rząd ogólnoniemiecki przy zagwarantowaniu praw konstytucyjnych poszczególnym krajom wchodzącym w skład państwa niemieckiego. Zdaniem przedstawicieli ZSRR propozycje te odpowiadają jak najbardziej intencjom twórców zasad poczdamskich¹⁰⁸.

Delegacje mocarstw zachodnich wypowiedziały się przeciwko propozycjom radzieckim, nawet przeciwko wnioskowi, aby kwestia ustroju politycznego Niemiec została rozstrzygnięta przez naród tego kraju drogą plebiscytu, wyrażając obawę, czy naród niemiecki jest zdolny do samodzielniego rozwiązania tego zagadnienia¹⁰⁹.

Po dłuższej dyskusji Rada Ministrów Spraw Zagranicznych postanowiła przekazać Sojuszniczej Radzie Kontroli propozycję przestudiowania możliwości powołania niemieckich departamentów administracyjnych¹¹⁰.

Sprawą tymczasowego ustroju politycznego Niemiec zajmował się także tzw. Komitet Koordynacyjny składający się z zastępców ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw. Przedstawiciel ZSRR zaproponował, aby w skład Niemieckiej Rady Konsultatywnej, której zadaniem miało być opracowanie tymczasowej konstytucji Niemiec, weszli reprezentanci poszczególnych krajów, partii politycznych, związków zawodowych oraz innych organizacji antyfaszystowskich. Natomiast delegaci mocarstw zachodnich wypowiedzieli się przeciwko wnioskowi radzieckim i forsowali federalizację Niemiec¹¹¹.

Zagadnienie tymczasowej organizacji politycznej i ustroju państwowego Niemiec było przedmiotem ożywionej dyskusji również na sesji RMSZ w pierwszej połowie grudnia 1947 r.

¹⁰⁷ Tamże, s. 318.

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Patrz także przemówienie Marshalla z 2 IV 1947 r. (*Germany 1947—1949*, ss. 190—192).

¹¹⁰ P. A. Nikołajew, *op. cit.*, ss. 181—182.

¹¹¹ Zastępcy ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw — P. Dean, R. D. Murphy, de St. Hardouin, A. A. Smirnow — zebrali się w Londynie 6 XI 1947 r. (*Survey of International Affairs 1947—1948*, s. 238).

Wyraźnie prowokując fiasko sesji, rząd USA — obok licznych akcji separatystycznych obejmujących Niemcy zachodnie¹¹² — zainicjował wspólną notę rządów Belgii, Holandii i Luksemburga dotyczącą polityki mocarstw wobec Niemiec. Nota została przekazana 26 listopada, a więc w drugim dniu sesji Rady, i zawierała pełne poparcie dla polityki Stanów Zjednoczonych w kwestii Niemiec, domagała się m. in. federalizacji tego kraju, wprowadzenia kontroli mocarstw zachodnich nad Zagłębiem Ruhry, anulowania programu reparaacji¹¹³.

Delegacja ZSRR raz jeszcze stwierdziła, że jedność Niemiec jako państwa demokratycznego jest niezbędna, że mocarstwa sojusznice powinny udzielić pomocy siłom demokratycznym i pokojowym w Niemczech. Zdaniem rządu ZSRR, Rada powinna uznać za rzecz nie cierpiącą zwłoki powołanie do życia demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego w myśl postanowień poczdamskich, albowiem „bez tego rodzaju rządu traktat pokojowy zawiśnie w próżni, gdyż nikt nie będzie odpowiadał za jego wykonanie”¹¹⁴.

Przedstawiciele radzieccy podkreślali, że istnieje ścisła więź między kwestią pokojowego uregulowania problemu niemieckiego a sprawą powołania rządu ogólnoniemieckiego. Wskazywali też, że demokratyczny rząd ogólnoniemiecki powinien być utworzony przed zwołaniem konferencji pokojowej, która zajmie się traktatem pokoju z Niemcami, że rząd ten powinien posiadać prawo przedstawienia na konferencji pokojowej swego stanowiska wobec traktatu oraz że traktat powinien być podpisany przez rząd niemiecki i ratyfikowany przez parlament tego kraju¹¹⁵.

Jednocześnie delegacja radziecka zaproponowała uznanie przez RMSZ za niesłuszne wnioski dotyczące

„utworzenia rządu w tych lub innych strefach Niemiec, albowiem jest to sprzeczne ze stanowiskiem rządów W. Brytanii, USA, ZSRR i Francji w sprawie konieczności utworzenia rządu ogólnoniemieckiego, który powinien reprezentować Niemcy jako jednolite państwo demokratyczne”¹¹⁶.

¹¹² Patrz przyp. 74.

¹¹³ Tekst noty — „Europa-Archiv”, 1948, ss. 1227—1229.

¹¹⁴ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 394.

¹¹⁵ Tamże.

¹¹⁶ Tamże. Delegacja radziecka zgłosiła również inny wniosek dotyczący pierwszego kroku na drodze do utworzenia centralnego rządu niemieckiego. Proponowała ona, aby przynajmniej zostały wykonane uchwały konferencji poczdamskiej w sprawie utworzenia centralnych departamentów niemieckich do spraw finansów, transportu, komunikacji, handlu zagranicznego i przemysłu, a także rolnictwa i aprowizacji. Zdaniem delegacji ZSRR, utworzenie takich departamentów gospodarczych w skali ogólnoniemieckiej byłoby praktycznym krokiem naprzód w kierunku odbudowy jedności ekonomicznej i politycznej Niemiec. Wreszcie, delegacja radziecka proponowała utworzenie w Berlinie Niemieckiej Rady Konsultatywnej złożonej z przedstawicieli krajów i partii demokratycznych całych Niemiec oraz przedstawicieli związków zawodowych i innych wielkich organizacji antyfaszystowskich. Delegacja ZSRR podkreślała, że właśnie jej propozycje wskazują wła-

Tak więc rząd ZSRR stał na stanowisku, że przy omawianiu kwestii jedności Niemiec i traktatu pokojowego należy uwzględnić opinię narodu niemieckiego. Dlatego też poparł inicjatywę niemieckiego Kongresu Narodowego, utworzonego na początku grudnia 1947 r., i zaproponował wysłuchanie na forum RMSZ opinii demokratycznych przedstawicieli narodu niemieckiego.

Jednakże również i tym razem przedstawiciele mocarstw zachodnich wypowiedzieli się przeciwko propozycjom ZSRR, dowodząc jednocześnie, że kwestia utworzenia rządu centralnego w Niemczech niewiele ma wspólnego z przygotowaniem traktatu pokoju¹¹⁷. Odrzucili oni także argument, że bez narodu niemieckiego nie można rozwiązać całokształtu problemu niemieckiego.

Przyczyna nieprzejednanego stanowiska delegatów mocarstw zachodnich wobec sugestii radzieckich kryła się w tym, że w Waszyngtonie, Londynie i Paryżu już została przesądzona sprawa utworzenia separatystycznego państwa niemieckiego z połączenia trzech zachodnich stref okupacyjnych¹¹⁸. Właśnie tym należy tłumaczyć odrzucenie kolejnych propozycji radzieckich dotyczących jedności gospodarczej Niemiec i powołania centralnych organów administracyjnych zgłoszonych nie tylko pod koniec 1947 r., lecz także w maju 1949 r., podczas szóstej sesji RMSZ. Delegaci mocarstw zachodnich wystąpili wówczas z propozycją zjednoczenia Niemiec w oparciu o konstytucję bońską¹¹⁹ i rozciągnięcie statutu okupacyjnego, przyjętego przez trzy mocarstwa zachodnie dla Niemieckiej Republiki Federalnej, na Niemcy wschodnie. Sojusznicza Rada Kontroli miała być zastąpiona przez Komisję Sojusznicza,

ściwą drogę prowadzącą do odbudowy jedności Niemiec. Patrz również oświadczenie Mołotowa o wynikach londyńskiej sesji RMSZ, złożone przedstawicielom prasy radzieckiej. (W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 419—423).

¹¹⁷ Patrz np. przemówienie Marshalla z 27 listopada i 15 XII 1947 r. (*Germany 1947—1949*, ss. 192—195).

¹¹⁸ Oceniając wyniki londyńskiej (1947 r.) sesji RMSZ, Mołotow podkreślił: „Teraz już nie ukrywa się, że oddzielenie Bizonii od reszty Niemiec posiada także cele polityczne. W ostatnich miesiącach pisze się wiele w prasie amerykańskiej i angielskiej o tym, że w anglijsko-amerykańskiej Bizonii konieczne jest utworzenie własnego rządu pod taką czy inną nazwą, że Bizonia powinna mieć swoją konstytucję, że winna tam być przeprowadzona separatystyczna reforma walutowa z puszczeniem w obieg własnych pieniędzy i tym podobne. W ten sposób cała praktyczna działalność amerykańskich i angielskich władz w ich zjednoczonej strefie skierowana jest ku doprowadzeniu do końca rozpoczętego w ubiegłym roku rozszczepiania Niemiec. Czyni się również przygotowania do przyłączenia strefy francuskiej do strefy anglijsko-amerykańskiej, aby przemienić anglijsko-amerykańską Bizonię w anglijsko-francusko-amerykańską Trizonię. Ze wszystkiego tego wynika, że oświadczenia przedstawicieli angielskich i amerykańskich za przywróceniem jedności Niemiec pozostają w zupełnej sprzeczności z praktyczną działalnością przeprowadzaną przez władze anglijsko-amerykańskie w strefach zachodnich. W praktyce prowadzi polityka władz anglijsko-amerykańskich, podobnie jak władz francuskich w ich strefie — do pogłębienia rozbitcia Niemiec”. (W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 423. Patrz również przyp. 74).

¹¹⁹ „Europa-Archiv”, 1949, ss. 2391—2398.

której uchwały zapadałyby zwykłą większością głosów, co w praktyce oznaczałoby podejmowanie uchwał korzystnych dla państw zachodnich¹²⁰.

Przy omawianiu kwestii Berlina rządy mocarstw zachodnich nie chciały zgodzić się na przyjęcie propozycji radzieckiej dotyczącej reaktywowania Sojuszniczej Komendantury w Berlinie oraz magistratu ogólnoberlińskiego drogą przeprowadzenia w Berlinie wolnych wyborów¹²¹.

VII. GRANICE NIEMIEC

a) granica wschodnia

Zagadnienie granic wschodnich Niemiec było przedmiotem dyskusji rządów ZSRR, USA i W. Brytanii jeszcze w czasie działań wojennych na konferencjach w Teheranie, Jałcie i Poczdamie. Konferencja poczdamska np. postanowiła, że zanim zagadnienia terytorialne zostaną ostatecznie załatwione w traktacie pokojowym z Niemcami, ZSRR otrzyma część Prus Wschodnich wraz z Królewcem, że rządy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii udzielą poparcia takiemu rozwiązaniu na konferencji pokojowej¹²². Ponadto szefowie rządów trzech mocarstw zgodzili się, że

„zanim nastąpi ostateczne określenie zachodniej granicy Polski, były terytoria niemieckie na wschód od linii biegnącej od Morza Bałtyckiego bezpośrednio na zachód od Swinoujścia i stąd wzdłuż rzeki Odry do miejsca, gdzie wpada Zachodnia Nysa i wzdłuż Zachodniej Nysy (Nysa Łużycka — przyp. W.D.) do granicy czechosłowackiej, łącznie z tą częścią Prus Wschodnich, która zgodnie z porozumieniem osiągniętym na niniejszej konferencji, nie została oddana pod administrację Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i włączając obszar byłego Wolnego Miasta Gdańska, nie powinny być uważane za część radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec”¹²³.

Trzeba przypomnieć, że konferencja poczdamska nie ograniczyła się do zajęcia stanowiska w sprawie nowej granicy polsko-niemieckiej, lecz powzięła uchwałę w kwestii wysiedlenia ludności niemieckiej m. in. z terenów przyznanych Polsce. Tak więc logicznym wnioskiem z postanowień dotyczących przesiedlenia ludności niemieckiej jest trwałość nowej granicy państwa polskiego na zachodzie.

Rząd francuski, który nie brał udziału w obradach konferencji poczdamskiej, przyłączył się do uchwał tej konferencji, ale wysunął postulat łącznego omawiania kwestii granic niemieckich, a więc na zachodzie i wschodzie.

Już wkrótce po zakończeniu wojny czołowi politycy na zachodzie zaczęli występować na rzecz rewizji postanowień poczdamskich. I tak np. 5 III 1946 r. były premier brytyjski W. Churchill, w obecności prezydenta Stanów

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Tamże.

¹²² „Zbiór Dokumentów” 1946, nr 1, s. 23.

¹²³ Tamże, ss. 27—28.

Zjednoczonych — H. Trumana, wygłosił w Fulton przemówienie stanowiące punkt zwrotny w polityce mocarstw zachodnich wobec Niemiec. Niektóre tezy zawarte w tym przemówieniu rozwinął 6 września tegoż roku sekretarz stanu USA Byrnes, w swym przemówieniu w Stuttgarcie, kwestionując słuszność granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. 22 października tegoż roku minister Bevin oświadczył na forum Izby Gmin, że rząd brytyjski „prawie całkowicie” zgadza się z tezami przemówienia Byrnesea. Co więcej, Bevin zaznaczył, że w Poczdamie przedstawiciele rządu brytyjskiego „bardzo niechętnie” zgodzili się na zmiany terytorialne, których domagał się rząd Związku Radzieckiego¹²⁴.

W interesie bezpieczeństwa międzynarodowego, któremu zaszkodzić mogło kwestionowanie przez przywódców Zachodu polskiej granicy, rząd Związku Radzieckiego podkreślił definitywny charakter decyzji terytorialnych powziętych w Poczdamie. Np. 17 IX 1946 r., a więc bezpośrednio po przemówieniu Byrnesea w Stuttgarcie, minister Mołotow w wywiadzie prasowym podkreślił, że uchwała konferencji poczdamskiej w sprawie granic Polski „nie może być przez nikogo podważona”, że dowodem niezmienności decyzji jest fakt przesiedlenia ludności niemieckiej i osiedlenia się nad Odrą i Bałtykiem milionów Polaków — właśnie na podstawie uchwał mocarstw koalicji antyhitlerowskiej¹²⁵.

Jednakże politycy zachodni nadal wykorzystywali kwestię zachodniej granicy Polski dla celów zimnowojennych. Przykładem tego było przemówienie sekretarza stanu Marshalla na forum Rady Ministrów Spraw Zagranicznych 9 IV 1947 r. Szef delegacji amerykańskiej, nie negując faktu, że na podstawie uchwał poczdamskich Polska otrzymała obszary nad Odrą, Nysą Łużycką i Bałtykiem, zaproponował powołanie specjalnej komisji dla zbadania kwestii granic wschodnich powojennych Niemiec¹²⁶. Minister Bevin poparł wniosek Marshalla zaznaczając, że należy nie tylko rozpatrzyć to zagadnienie, lecz także poczynić odpowiednie wysiłki w celu ponownego włączenia do Niemiec niektórych obszarów rolniczych przyznanych Polsce (np. na północny wschód od Szczecina i między dwoma odgałęzieniami Nysy)¹²⁷.

Zabierając głos podczas tego samego posiedzenia, minister Mołotow zwrócił uwagę na znaczenie wysiedlenia z Polski ludności niemieckiej oraz osied-

¹²⁴ Patrz odpowiednio „Zbiór Dokumentów”, 1946, nr 10—11, ss. 287—314; 335—358; *Documents on Germany 1944—1961*, ss. 55—62; *Parliamentary Debates. House of Commons*, t. 427, szpalty 1523—1524.

¹²⁵ W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 181—183; „Zbiór Dokumentów”, 1946, nr 10—11, ss. 358—364.

¹²⁶ „Zbiór Dokumentów”, 1947, nr 5, s. 119.

¹²⁷ *Survey of International Affairs 1947—1948*, ss. 234—235. Patrz także przemówienie Bevina w Izbie Gmin 15 V 1947 r. (*Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 490—503).

lenia się Polaków na obszarach przyznanych Polsce w Poczdamie. W ten sposób

„Polska powróciła na swoje prastare ziemie, które niegdyś były kolebką państwa polskiego. Jej obecny obszar pokrywa się z historycznym obszarem Polski piastowskiej”¹²⁸.

Mołotow przypomniał, że uchwała konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej granicy zachodniej była uważana przez przywódców ZSRR, USA i W. Brytanii za ostateczną, że rządy, które

„powzięły te uchwały i wprowadziły je w życie, nie mogły oczywiście liczyć, że uchwała Konferencji Poczdamskiej będzie podlegała w przyszłości jakiegokolwiek rewizji”¹²⁹.

W związku z tym minister spraw zagranicznych ZSRR oświadczył:

„Igrać z takimi sprawami nie wolno, nie mówiąc już o tym, że to byłoby niedopuszczalnym okrucieństwem nie tylko w stosunku do Polaków, ale i w stosunku do samych Niemców”¹³⁰.

Stwierdzając, że rządy mocarstw powinny uszanować własne uchwały, że znaczenie dziejowe postanowień poczdamskich polega na tym, iż ustanowiły one nowe, sprawiedliwe granice państwa polskiego, minister radziecki dodał:

„Konferencja poczdamska postanowiła odroczyć formalne zatwierdzenie tej uchwały (m. in. w sprawie granicy wschodniej Niemiec — przyp. W. D.) do konferencji pokojowej. Nie mogła ona postąpić inaczej, jeżeli zajmiemy formalny punkt widzenia. Ale w istocie rzeczy uchwała konferencji poczdamskiej w sprawie zachodniej granicy polskiej jest ostateczna i nie podlega rewizji”¹³¹.

Z tego też względu rząd Związku Radzieckiego ustosunkował się zdecydowanie negatywnie do wszystkich wniosków mających na celu podważenie uchwał poczdamskich w sprawie zachodniej granicy Polski¹³².

b) zachodnia i południowa granica Niemiec

Kwestia granic Niemiec z innymi krajami, poza Polską, nie była omawiana na konferencji poczdamskiej. Niemniej jednak już w pierwszym okresie działalności Rady Ministrów Spraw Zagranicznych wyłoniła się sprawa granicy Niemiec z Francją, Belgią, Holandią, Luksemburgiem i Czechosłowacją.

Wspomniane memorandum rządu francuskiego z 14 IX 1945 r. podkreślało, że Francja przywiązuje wielką wagę do tego, aby obszar Nadrenii i Westfalii

¹²⁸ „Zbiór Dokumentów”, 1948, nr 1, s. 10.

¹²⁹ Tamże, s. 12.

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ Tamże, s. 13.

¹³² Patrz bardziej szczegółowo — W. Daszkiewicz, *ZSRR a zachodnia granica Polski. 20 lat polityki zagranicznej Polski Ludowej*. Materiały sesji naukowej PISM. Warszawa 15—16 IX 1964 r. Warszawa 1964, ss. 309—322.

nie przekształcił się w arsenał, bazę wypadową lub korytarz agresji niemieckiej przeciwko zachodnim sąsiadom Niemiec. Zdaniem rządu francuskiego, definitywne oddzielenie od Niemiec tego obszaru, łącznie z Zagłębiem Ruhry, jest niezbędne dla zabezpieczenia granic Francji oraz stanowi istotny warunek bezpieczeństwa Europy i świata. Dlatego też rząd francuski proponował przedyskutowanie tej sprawy na forum RMSZ¹³³.

Przy milczącej aprobacie rządów USA i W. Brytanii, rząd francuski upierał się przy swym planie. Po zakończeniu sesji RMSZ w Londynie, na której postanowiono przedyskutować memorandum francuskie drogą dyplomatyczną, rząd Francji skierował do rządów ZSRR, USA, W. Brytanii, a także Belgii, Czechosłowacji, Holandii i Luksemburga dokument w kwestii niemieckiej, a w przededniu drugiej sesji Rady — nowe memorandum. Dokument ten, noszący datę 25 IV 1946 r., zawierał postulat oddzielenia od Niemiec Zagłębia Ruhry, Nadrenii i Saary. Nadrenia miała być traktowana jako jednostka polityczna zupełnie niezależna od Niemiec i podporządkowana politycznie i gospodarczo organom międzynarodowym. Mocarstwa sojusznicze miały tam utrzymywać swe siły zbrojne. Natomiast Zagłębie Ruhry miało być odgrodzone od Niemiec barierą celną, a kontrola międzynarodowa — przypaść państwu „najbardziej zainteresowanym”¹³⁴. Okręg Saary zaś miał być powiązany gospodarczo z Francją. Mieszkańcy tego okręgu mieli otrzymać odrębne obywatelstwo, ale stosunki zewnętrzne miała kontrolować Francja. Rząd francuski miał też mianować Wysokiego Komisarza i utrzymywać tam swe oddziały wojskowe. Tak więc istota wniosku francuskiego sprowadzała się do faktycznego przyłączenia Saary do Francji¹³⁵.

Rządy USA i W. Brytanii, mimo poważnych zastrzeżeń wobec propozycji francuskich, zgodziły się — w zasadzie — na ich realizację. Jak się zdaje, mocarstwa zachodnie wychodziły z założenia, że już sam fakt omawiania propozycji francuskich na forum RMSZ stworzy ważny precedens nieliczenia się z uchwałami poczdamskimi w kwestii Niemiec¹³⁶.

Jednakże dyskusja nad wnioskiem francuskim na sesji RMSZ w Paryżu nie rozwinęła się. Natomiast bardzo burzliwie omawiano tę sprawę na sesji Rady w Moskwie wiosną 1947 r., a także podczas sesji Rady w Londynie jesienią tegoż roku. Ministrowie spraw zagranicznych USA i W. Brytanii ponownie poparli propozycje francuskie dotyczące Saary oraz rozstrzygnięcia tego problemu niezależnie od innych zagadnień związanych z pokojowym uregulowaniem problemu niemieckiego. Domagali się także legalizacji faktycznego panowania USA i W. Brytanii w Zagłębiu Ruhry¹³⁷.

¹³³ *Documents on Germany under Occupation*, ss. 66—68; *Occupation of Germany*, ss. 229—232.

¹³⁴ *Documents on Germany under Occupation*, ss. 125—128.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ P. A. Nikołajew, *op. cit.*, ss. 167—168.

¹³⁷ Przedstawiciele mocarstw zachodnich zaproponowali powołanie specjalnej

Jako ilustrację stanowiska rządu ZSRR przytoczymy fragmenty przemówienia Mołotowa z 11 IV 1947 r. Jego zdaniem, wniosek francuski w sprawie Saary należy rozpatrzyć, jednakże rząd ZSRR

„nie może zgodzić się z tendencjami oddzielenia Zagłębia Ruhry i Nadrenii od Niemiec. Jest to tendencja do rozczłonkowania Niemiec i likwidacji Niemiec jako samodzielnego państwa, czego nie można usprawiedliwić interesami trwałego pokoju. Nie wolno pozbawiać narodu niemieckiego jego państwa. Realizowanie takiego kursu oznacza uczynienie z narodu niemieckiego swego nieprzejednanego wroga i pchnięcie go w objęcia niemieckich odwetowców i militarystów. Przy takim nastawieniu nie ma co mówić o demokratyzacji Niemiec, ponieważ realizacja kursu na rozczłonkowanie i likwidację państwa niemieckiego oznaczałaby okazanie przysługi tym najgorszym elementom w Niemczech, które marzą o odwecie i restytucji Niemiec jako imperialistycznego mocarstwa z nowymi planami agresji”¹³⁸.

Podzielając stanowisko delegacji USA, że problem Zagłębia Ruhry trzeba rozpatrzyć z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego i wykorzystania zasobów ekonomicznych tego obszaru, Mołotow zaznaczył, że kwestie te są ze sobą ściśle związane¹³⁹. Jednocześnie przypomniał, że jeszcze w Poczdamie rząd radziecki proponował, aby Zagłębie Ruhry — baza przemysłowa niemieckiego militarystów — traktowane jako część składowa Niemiec znajdowało się pod zarządem i kontrolą czterech mocarstw¹⁴⁰.

Daleko idące rozbieżności w stanowiskach poszczególnych delegacji spowodowały, że RMSZ nie mogła podjąć żadnej konkretnej uchwały na temat Zagłębia Ruhry, Nadrenii i Saary.

Należy tutaj przypomnieć, że w latach 1948—1949 mocarstwa zachodnie dokonały korektury granic Niemiec na korzyść Francji, Belgii, Holandii i Luksemburga¹⁴¹, że akcje te wywołały zdecydowany protest rządu Związku Radzieckiego¹⁴².

VIII. PRZYGOTOWANIE TRAKTATU POKOJOWEGO Z NIEMCAMI

Dnia 15 V 1946 r. — bezpośrednio przed zamknięciem obrad pierwszej części paryskiej sesji RMSZ — przewodniczący delegacji USA, Byrnes, zaproponował, aby zastępcy ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw

komisji dla rozpatrzenia kwestii zachodniej granicy Niemiec, ale propozycja ta została odrzucona przez delegację radziecką. Patrz oświadczenie Bidaulta w sprawie reżimu Nadrenii, Ruhry i Saary z 10 IV 1947 r., a także Marshalla z tegoż dnia (*Documents on International Affairs 1947—1948*, ss. 464—471).

¹³⁸ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 327.

¹³⁹ Tamże, s. 330.

¹⁴⁰ Tamże.

¹⁴¹ Patrz komunikat rządów sześciu państw Europy zachodniej z 26 III 1949 r. — *Germany 1947—1949*, s. 150; *Documents on American Foreign Policy*, t. XI, ss. 161—163.

¹⁴² P. A. Nikołajew, *op. cit.*, s. 199.

opracowali, biorąc za podstawę propozycje rządu amerykańskiego dotyczące rozbrojenia i demilitaryzacji Niemiec, zalecenia w sprawie traktatu pokojowego, które zostałyby ogłoszone na konferencji pokojowej w Paryżu w listopadzie tego roku. Wniosek ten Byrnes powtórzył na drugiej części paryskiej sesji RMSZ, odbywającej się w dniach od 9 do 12 lipca tegoż roku¹⁴³. Przedstawiciele W. Brytanii i Francji poparli propozycje amerykańskie¹⁴⁴.

Natomiast przewodniczący delegacji radzieckiej — minister Mołotow — przypomniał, że w lipcu 1945 r., na konferencji w Poczdamie, Stalin brał pod uwagę stworzenie ogólnoniemieckiej administracji, że pozostali uczestnicy konferencji wypowiedzieli się wówczas przeciwko rozpatrywaniu tego zagadnienia, że od tego czasu żaden z rządów wielkich mocarstw nie podnosił kwestii traktatu pokojowego z Niemcami. Tłumaczyć to można było tym, że uwaga członków Rady Ministrów Spraw Zagranicznych koncentrowała się na przygotowaniu najpierw traktatów pokojowych z byłymi satelitami III Rzeszy. Natomiast obecnie, zdaniem Mołotowa, wniosek amerykański nie może być rozważany, tym bardziej że dotychczas nie ma rządu niemieckiego, który podpisałby w imieniu swego kraju traktat pokojowy. Przewodniczący delegacji ZSRR dodał, że zagadnienia tego rodzaju nie mogą być rozpatrywane w pośpiechu¹⁴⁵.

10 lipca tegoż roku, na drugiej części paryskiej sesji RMSZ, Mołotow zaznaczył, że jego rząd zgadza się — w zasadzie — na podpisanie traktatu pokojowego z Niemcami, ale

„przed zawarciem takiego traktatu należy stworzyć jednolity rząd niemiecki, dostatecznie demokratyczny, by wypełnił resztki faszyzmu w Niemczech i dostatecznie odpowiedzialny, by wypełnił wszystkie swe zobowiązania wobec sojuszników”¹⁴⁶.

Zdaniem Mołotowa, dopiero po przekonaniu się, że nowy rząd niemiecki zdolny jest sprostać tym zadaniom i wypełni je rzeczywiście uczciwie w praktyce

„można będzie mówić poważnie o zawarciu traktatu pokojowego z Niemcami. Bez tego Niemcy nie mogą pretendować do traktatu pokojowego, a mocarstwa sojusznicze nie mogą powiedzieć, że wypełniły obowiązki wobec narodów domagających się zapewnienia trwałego pokoju i bezpieczeństwa”¹⁴⁷.

¹⁴³ Patrz wspomniane przemówienie Byrnesa w Stuttgarcie z 6 IX 1946 r., w którym została powtórzona propozycja amerykańska w sprawie rozbrojenia Niemiec i zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami.

¹⁴⁴ W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 390. Patrz także przemówienie ministra spraw zagranicznych Francji z 10 VII 1946 (*Occupation of Germany*, ss. 233—237).

¹⁴⁵ Patrz wywiad Mołotowa dla prasy radzieckiej ogłoszony 27 V 1946 (W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 35, a także s. 390).

¹⁴⁶ Tamże, ss. 51—52.

¹⁴⁷ Tamże.

Dnia 26 XI 1947 r., na sesji ministrów spraw zagranicznych w Londynie, Mołotow zaproponował, aby pierwszym punktem porządku dziennego sesji była kwestia przygotowania traktatu pokojowego z Niemcami¹⁴⁸.

„Rząd radziecki uważa — oświadczył Mołotow — że nie można dłużej odkładać sprawy przygotowania traktatu pokojowego z Niemcami. Wystarczy powiedzieć, że minęło przeszło dwa lata od dnia kapitulacji Niemiec, a sprawa ta jeszcze nie ruszyła z miejsca”¹⁴⁹.

I dalej:

„Kwestia traktatu pokojowego z Niemcami jest, jak to wszyscy rozumiemy kwestią losów Niemiec i równocześnie kwestią całkowitego przywrócenia pokoju w Europie. Ten traktat pokojowy potrzebny jest nie tylko Niemcom. Potrzebny on jest wszystkim narodom Europy i nie tylko Europy. Czyż można negować, że narody Europy pragną, ażeby wreszcie ustanowiony został trwały pokój w całej Europie? Jest to całkiem zrozumiałe, gdyż bez ustanowienia trwałego pokoju w Europie nie może być trwałego pokoju powszechnego”¹⁵⁰.

Jednocześnie minister spraw zagranicznych ZSRR podkreślił, że traktat pokojowy z Niemcami winien być oparty na zasadach pokoju demokratycznego i przyczynić się do odbudowy gospodarki Niemiec, a także do odbudowy tego państwa jako niezależnego państwa demokratycznego. Zdaniem Mołotowa, traktat pokojowy, oparty na zasadach leżących u podstaw uchwał konferencji jałtańskiej i poczdamskiej, powinien zapewnić demilitaryzację i demokryzację Niemiec oraz wykonanie przez Niemcy zobowiązań wobec innych krajów, które ucierpiały od hitlerowskiej agresji. Opracowany na tych podstawach traktat powinien umożliwić samym Niemcom zdecydowane wkroczenie na drogę odbudowy gospodarczej i rozwoju Niemiec jako państwa demokratycznego i miłującego pokój. Jednocześnie Mołotow zwrócił uwagę, że cztery mocarstwa

„ponoszą główną odpowiedzialność za słuszne rozwiązanie tych zadań, posiadających doniosłe znaczenie dla narodów całego świata”¹⁵¹.

Minister spraw zagranicznych ZSRR podkreślił, że przygotowanie traktatu pokojowego będzie owocne tylko wówczas, gdy w odpowiedni sposób zostaną rozstrzygnięte dwie kwestie:

- a) utworzenia demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego;
- b) przyszłej konferencji pokojowej dla rozpatrzenia tego traktatu¹⁵².

Mołotow oświadczył, że nie można dalej zwlekać z utworzeniem demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego, że zwłoka przynosi szkodę nie tylko narodowi niemieckiemu, lecz również innym narodom Europy, zaintereso-

¹⁴⁸ Tamże, s. 385.

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ Tamże, s. 386.

¹⁵¹ Tamże, s. 388.

¹⁵² Tamże, s. 389.

wanym w najszybszym ustanowieniu trwałego pokoju w tej części świata. Należy również porozumieć się co do składu uczestników konferencji pokojowej. Zdaniem Mołotowa, przy rozwiązywaniu tych zagadnień, należało trzymać się postanowień nowojorskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych¹⁵³.

Jednocześnie minister spraw zagranicznych ZSRR przypomniał, że w kwietniu 1946 r. delegacja USA nalegała na jak najszybsze przygotowanie traktatu pokojowego z Niemcami, że wówczas tę propozycję poparły także delegacje W. Brytanii i Francji. Jednakże wówczas nie można było tego uczynić, gdyż uwaga RMSZ koncentrowała się na przygotowaniu pierwszych pięciu traktatów pokojowych, Ale obecnie, kiedy traktaty z Włochami, Bułgarią, Rumunią, Węgrami i Finlandią zostały podpisane i weszły w życie, istnieje możliwość zajęcia się bezpośrednio przygotowaniem traktatu pokojowego z Niemcami, bez dalszego odkładania pod tym czy innym pretekstem tej ważnej sprawy¹⁵⁴.

27 listopada tegoż roku Mołotow w imieniu delegacji ZSRR zaproponował, aby RMSZ omówiła w pierwszej kolejności następujące podstawowe kwestie związane z przygotowaniem traktatu pokojowego i rozwiązaniem kwestii Niemiec:

- 1) utworzenia demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego, zgodnie z postanowieniami konferencji poczdamskiej;
- 2) zwołania konferencji pokojowej dla rozpatrzenia projektu traktatu pokojowego z Niemcami;

3) podstawowych wytycznych opracowania traktatu pokojowego.

W związku z tym Mołotow zgłosił następujące wnioski:

- 1) uznać za rzecz nie cierpiącą zwłoki utworzenie demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego zgodnie z uchwałami konferencji poczdamskiej;
- 2) ustalić, że na konferencji pokojowej rząd niemiecki będzie miał możliwość przedstawienia swego poglądu na temat traktatu pokojowego;
- 3) traktat pokojowy winien być podpisany przez rząd niemiecki i przedłożony parlamentowi niemieckiemu do ratyfikacji;
- 4) konferencja pokojowa składać się będzie z przedstawicieli pięciu mocarstw oraz państw sojusznicych, sąsiadujących z Niemcami, a także państw, których siły zbrojne brały udział we wspólnej walce przeciwko Niemcom;
- 5) podstawą przy opracowaniu traktatu pokojowego z Niemcami powinny być uchwały konferencji jałtańskiej i poczdamskiej¹⁵⁵.

Tak więc, w związku z przygotowaniem traktatu pokojowego z Niemcami, wyłonilo się kilka spraw o doniosłym znaczeniu, a mianowicie:

- a) utworzenia demokratycznego rządu ogólnoniemieckiego, który podpisze

¹⁵³ Tamże, ss. 389—390.

¹⁵⁴ Tamże, s. 390.

¹⁵⁵ Tamże, ss. 393—394.

w imieniu swego kraju traktat pokojowy (przypomnijmy, że uchwały poczdamskie głosiły, iż traktat zostanie podpisany przez rząd niemiecki, „gdy powstanie rząd zdalny do tego”);

b) zwołania konferencji pokojowej dla rozpatrzenia i podpisania traktatu pokojowego z Niemcami.

Poprzednio omówiliśmy sprawę utworzenia rządu ogólnoniemieckiego oraz stanowisko rządów mocarstw wobec tego zagadnienia. Obecnie zatrzymamy się na kwestii zaproszenia rządu niemieckiego do prac przygotowawczych związanych z traktatem. Należy przypomnieć, że — kierując się wspomnianym postanowieniem konferencji poczdamskiej — zastępcy ministrów spraw zagranicznych¹⁵⁶ w listopadzie 1947 r. osiągnęli porozumienie, że traktat pokojowy z Niemcami zostanie podpisany przez rząd niemiecki zdolny do przyjęcia i realizacji postanowień tego dokumentu. Oznaczało to przyjęcie przez rządy mocarstw zachodnich logicznego stanowiska rządu ZSRR, że najpierw powinien powstać demokratyczny rząd ogólnoniemiecki, że dopiero następnie można będzie mówić o zwołaniu konferencji pokojowej i podpisaniu traktatu¹⁵⁷.

Jednakże wkrótce po tym rządy mocarstw zachodnich zaczęły wycofywać się z tego stanowiska. Sekretarz stanu USA, Marshall, akcentował nierealność propozycji radzieckich co do powołania rządu ogólnoniemieckiego oraz powtórzył propozycje amerykańskie w sprawie układu czterech mocarstw o demilitaryzacji Niemiec¹⁵⁸. Analogiczne stanowisko zajął rząd brytyjski, który, co prawda, opowiadał się za podpisaniem traktatu pokojowego przez rząd niemiecki¹⁵⁹. Natomiast przedstawiciele rządu francuskiego w ogóle kwestionowali konieczność udziału rządu niemieckiego w podpisaniu traktatu¹⁶⁰. Co więcej, na skutek rozbieżności między rządami czterech mocarstw w sprawie reparacji sesja RMSZ w Londynie w grudniu 1947 r. została przerwana bez osiągnięcia porozumienia w tej sprawie, a z biegiem czasu, kiedy najpierw zarysowało się, a później stało się faktem rozbitcie Niemiec na dwa przeciwstawne państwa, kwestia udziału rządu niemieckiego w przygotowaniu i podpisaniu traktatu pokojowego jeszcze bardziej się skomplikowała.

Polemizując z oświadczeniem Departamentu Stanu USA z 19 V 1948 r. na temat odpowiedzialności wielkich mocarstw za zwłokę z podpisaniem traktatu pokojowego z Niemcami, agencja TASS 23 maja tegoż roku podkreśliła, że

¹⁵⁶ P. Dean, R. D. Murphy, de St. Hardouin, A. A. Smirnow.

¹⁵⁷ *Survey of International Affairs 1947—1948*, s. 238.

¹⁵⁸ Patrz np. przemówienie Marshalla wygłoszone w Chicago 18 XI 1947 r. („The Department of State Bulletin” z 30 XI 1947 r., ss. 1024—1028).

¹⁵⁹ Patrz np. przemówienie Bevina w Bristol wygłoszone 15 XI 1947 r. („The New York Times” z 16 XI 1947 r.; P. A. Nikołajew, *op. cit.*, s. 181).

¹⁶⁰ *Survey of International Affairs 1947—1948*, s. 234.

to właśnie rząd USA odrzucił wszystkie konstruktywne propozycje wysuwane przez rząd Związku Radzieckiego.

„Rząd USA — zaznaczała agencja — nie tylko nie wykonuje uchwał jałtańskich i poczdamskich w sprawie demilitaryzacji i demokratyzacji Niemiec, co stanowi bardzo ważny warunek zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa narodów Europy, lecz prowadzi wręcz przeciwną politykę w stosunku do Niemiec, opierając się na niemieckich kołach agresywnych i na monopolach niemieckich, które w przeszłości były podporą hitleryzmu, oraz przyczyniając się do odbudowy militarno-ekonomicznego potencjału Niemiec. Taka polityka kryje w sobie niebezpieczeństwo przekształcenia zachodniej części Niemiec w strategiczną bazę przyszłej agresji Niemiec w Europie”¹⁶¹.

Obecnie zatrzymamy się na kwestii procedury przygotowania traktatu pokojowego z Niemcami. Należy przypomnieć, że na swej trzeciej sesji, odbywającej się w Nowym Jorku w listopadzie — grudniu 1946 r., Rada Ministrów Spraw Zagranicznych postanowiła, że zagadnienia związane z procedurą opracowania traktatu pokojowego z Niemcami zostaną rozpatrzone przez zastępców ministrów spraw zagranicznych¹⁶². Zastępcy ministrów¹⁶³ zbrali się w Londynie 14 I 1947 r. i obradowali do 25 lutego tegoż roku. Najwięcej czasu i uwagi poświęcono kwestii udziału innych państw (oprócz członków RMSZ) w przygotowaniu traktatu pokojowego. Jednakże żadnego porozumienia nie osiągnięto, oprócz zalecenia, aby do przygotowania traktatu pokojowego zostali zaproszeni przedstawiciele wszystkich państw sojusznicznych¹⁶⁴. Rzecz znamienna: o ile — jak wspominaliśmy — w kwietniu 1946 r. przedstawiciele mocarstw zachodnich domagali się natychmiastowego podpisania traktatu z Niemcami, to obecnie stali na stanowisku, że skoro nie ma jeszcze rządu ogólnoniemieckiego, wystarczy podpisanie tymczasowego „statusu międzynarodowego”, określającego sytuację prawną powojennych Niemiec. Delegaci mocarstw zachodnich podkreślali, że przygotowanie traktatu pokojowego wymaga żmudnych rokowań, że w aktualnej sytuacji bardziej właściwym będzie znalezienie tymczasowego rozwiązania, które wcale nie wymaga utworzenia rządu ogólnoniemieckiego i dlatego jest znacznie mniej skomplikowane¹⁶⁵.

Natomiast delegacja Związku Radzieckiego w dalszym ciągu stała na stanowisku, że przyjęcie wniosku w sprawie statutu tymczasowego dla Niemiec oznacza „odłożenie pod sukno sprawy traktatu pokojowego z Niemcami”, że jedynie utrudni ustanowienie trwałego pokoju w Europie¹⁶⁶.

¹⁶¹ „Zbiór Dokumentów”, 1948, nr 6, s. 375.

¹⁶² Patrz 3rd Session of the Council of Foreign Ministers, New York City, November 4 to December 12, 1946. Washington 1946, s. 11.

¹⁶³ M. Couve de Murville, F. T. Gusiew, R. D. Murphy, W. Strang.

¹⁶⁴ „Documentation Française”, nr 569 z 12 III 1947 r.

¹⁶⁵ Tamże; P. A. Nikołajew, *op. cit.*, s. 176.

¹⁶⁶ Patrz oświadczenie Mołotowa o wynikach londyńskiej sesji RMSZ (W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 417).

Jednakże przedstawiciele mocarstw zachodnich uchyliłi się od omawiania propozycji radzieckich¹⁶⁷. W latach następnych nadal nie chcieli dyskutować kwestii związanych z traktatem pokojowym, ograniczając się jedynie do omawiania trybu przygotowania dokumentu, aczkolwiek zostało to już poprzednio uzgodnione. Natomiast zasadnicze kwestie traktatu nie zostały załatwione i również dziś sprawa ta jest nadal aktualna.

Jeśli chodzi o skład konferencji pokojowej, to — jak wspominaliśmy — podczas sesji RMSZ w Nowy Jorku jesienią 1946 r. jednogłośnie uzgodniono, że do prac wstępnych związanych z traktatem pokojowym dla Niemiec oprócz przedstawicieli mocarstw, które podpisały akt kapitulacji III Rzeszy, należy zaprosić sąsiadujące z Niemcami państwa sojusznicze, a także kraje sprzymierzone, których siły zbrojne brały udział w walce z hitlerowską Rzeszą¹⁶⁸. Różnica zdań powstała w związku z ewentualnym udziałem m. in. Albanii. Przedstawiciele ZSRR i Francji bronili prawa Albanii do udziału w konferencji pokojowej podkreślając, że siły zbrojne tego kraju aktywnie uczestniczyły w wojnie z faszyzmem niemieckim. Natomiast delegacja USA i W. Brytanii wypowiedziała się przeciwko zaproszeniu Albanii¹⁶⁹.

Kwestia udziału Albanii była przedmiotem dyskusji również na londyńskiej sesji Rady w listopadzie — grudniu 1947 r. Jednakże na skutek stanowiska przedstawicieli USA i W. Brytanii nie została wówczas pozytywnie załatwiona¹⁷⁰. Należy przy tym zaznaczyć, że przedstawiciele USA wypowiedziawszy się przeciwko kandydaturze Albanii, dążyli jednocześnie do rozszerzenia listy państw, które miały być zaproszone do udziału w konferencji pokojowej. Marshall np. domagał się zaproszenia na konferencję wszystkich krajów, które proklamowały stan wojny z Niemcami. Wysuwając ten wniosek, delegacja Stanów Zjednoczonych zmierzała do stworzenia na konferencji pokojowej uległej sobie większości (składającej się przede wszystkim z przedstawicieli krajów Ameryki Łacińskiej, które w większości faktycznie nie walczyły z Niemcami)¹⁷¹.

Projekt francuski, który nabrał realnych kształtów w ciągu 1947 r., początkowo dzielił wszystkie państwa znajdujące się w stanie wojny z Niem-

¹⁶⁷ Patrz np. przemówienie Marshalla z 19 XII 1947 r. (*Documents on Germany*, ss. 82—86).

¹⁶⁸ A więc — Albania, Australia, Belgia, Białoruska SRR, Brazylia, Czechosłowacja, Dania, Grecja, Holandia, Jugosławia, India, Kanada, Luksemburg, Nowa Zelandia, Norwegia, Polska, Ukraińska SRR, Unia Południowo-Afrykańska.

¹⁶⁹ Patrz przemówienie Marshalla z 25 marca i 28 IV 1947 r. (*Germany 1947—1949*, s. 196; *Documents on Germany*, ss. 78—79).

¹⁷⁰ „Europa-Archiv”, 1947, s. 729; 1948, s. 1073; W. M. Mołotow, *op. cit.*, s. 129.

¹⁷¹ Patrz przemówienie Marshalla z 26 III 1947 r. (*Germany 1944—1947*, ss. 196—197).

cami¹⁷² na dwie grupy: 1) państwa, które wypowiedziały wojnę Niemcom, co w pierwotnej koncepcji francuskiej było równoznaczne z prowadzeniem działań wojennych, oraz 2) państwa, które jedynie zerwały stosunki dyplomatyczne z Niemcami. W toku dalszej dyskusji przedstawiciele Francji zaproponowali dwustopniowy udział w pracach nad traktatem pokoju z Niemcami. Udział w tych pracach miał być przede wszystkim zapewniony państwom, które są „najbardziej zainteresowane” w zagadnieniach niemieckich i brały czynny udział w wojnie przeciwko III Rzeszy. Następnie miano umożliwić wypowiedzenie się państwom, które ogłosiły stan wojny z Niemcami, ale nie brały czynnego udziału w wojnie. Według koncepcji francuskiej, obydwie grupy państw powinny uczestniczyć nie tylko w pracach przygotowawczych, lecz również w konferencji pokojowej¹⁷³.

Delegacja ZSRR zgodziła się — w zasadzie — na przyjęcie kompromisowego wniosku francuskiego. Przy sposobności należy zaznaczyć, że w latach późniejszych rząd radziecki konsekwentnie bronił poglądu, że prawo udziału w pracach przygotowawczych związanych z traktatem pokojowym z Niemcami powinno przysługiwać tylko tym państwom, które uczestniczyły swymi siłami zbrojnymi w wojnie z III Rzeszą¹⁷⁴.

Wiele czasu i uwagi poświęcili ministrowie spraw zagranicznych czterech mocarstw kwestii tzw. konferencji informacyjno-konsultatywnej, której zadaniem miało być informowanie państw sprzymierzonych o działalności RMSZ w związku z przygotowaniem traktatu pokojowego z Niemcami oraz przeprowadzenie odpowiednich konsultacji z rządami tych krajów. Zakładano, że będzie to organ stale działający, przygotowujący całą dokumentację traktatu pokojowego z Niemcami. Jednocześnie w toku prac tego organu można byłoby uzgodnić wszystkie propozycje będące przedmiotem obrad konferencji pokojowej.

Dnia 10 IV 1947 r. delegacja USA, wbrew osiągniętemu porozumieniu, zaproponowała zaproszenie do udziału w konferencji informacyjno-konsultatywnej przedstawicieli wszystkich państw pozostających w stanie wojny z Niemcami. Za rozszerzeniem składu konferencji opowiadały się również delegacje W. Brytanii i Francji. W razie przyjęcia propozycji amerykańskiej

¹⁷² Patrz państwa wymienione w przypisie 168, a także — Bułgaria, Finlandia, Rumunia, Węgry i Włochy, które poprzednio należały do „osi” faszystowskiej, a w końcowej fazie wojny brały czynny udział w walce z Niemcami. Zagadnienie udziału tych państw w pracach przygotowawczych związanych z traktatem pokoju z Niemcami pozostaje nadal otwarte, podobnie, jak ewentualny udział Chin.

¹⁷³ „Europa-Archiv”, 1947, ss. 675, 681, 700.

¹⁷⁴ Patrz projekty traktatu pokojowego z Niemcami złożone przez rząd ZSRR w latach 1952, 1954 i 1959. Przy sposobności należy podkreślić, że strona zachodnia dotychczas nie przedstawiła własnego projektu traktatu i ogranicza się do odrzucania propozycji radzieckiej w tej sprawie. Bardziej szczegółowo — W. Daszkiewicz, *Sprawa traktatu pokojowego z Niemcami*. „Sprawy Międzynarodowe”, 1961, nr 10, ss. 11—51.

w konferencji uczestniczyłyby delegacje 51 państw. W celu uzgodnienia interesów tak wielkiej ilości państw delegacja Stanów Zjednoczonych proponowała zastosowanie podwójnej procedury: wszystkie państwa mogły wypowiedzieć się na temat wszystkich omawianych zagadnień oraz uczestniczyć w ostatecznym przyjęciu traktatu pokojowego z Niemcami; natomiast pod względem proceduralnym państwa, które znajdowały się w stanie wojny z Niemcami (a więc w sumie 51 państw) miały być podzielone na następujące grupy: 1) cztery wielkie mocarstwa; 2) państwa sprzymierzone, sąsiadujące z Niemcami lub biorące czynny udział w wojnie; 3) państwa, które tylko znajdowały się w stanie wojny z Niemcami. Rządy państw pierwszej grupy miały opracować zasadniczy projekt traktatu pokojowego z Niemcami. Rządy państw drugiej grupy miałyby zapewnić uczestnictwo w konferencji pokojowej oraz we wszystkich ważniejszych komisjach związanych z przygotowaniem traktatu. Natomiast trzecia grupa krajów miałaby jedynie prawo do wyrażenia swej opinii na temat traktatu, przy czym nie wyjaśniono, czy opinie te będą miały charakter wiążący, a jeśli tak, to w jakim stopniu¹⁷⁵.

Należy zaznaczyć, że przedstawiciele mocarstw zachodnich opowiedzieli się także za rozszerzeniem stałych organów konferencji (komitetów, komisji)¹⁷⁶.

Natomiast przedstawiciele Związku Radzieckiego (a początkowo również Francji) stali na stanowisku, że do komitetów i komisji powinni wejść jedynie reprezentanci mocarstw należących do RMSZ, tym bardziej że komitety i komisje są jedynie organem roboczym. Delegacja radziecka uważała, że nadmierne rozbudowanie komitetów (komisji) spowoduje przekształcenie ich w swego rodzaju konferencję pokojową oraz że wykorzystując większość w komitetach (i komisjach) mocarstwa zachodnie zechcą wywierać presję na RMSZ, która na podstawie uchwał poczdamskich jest odpowiedzialna za przygotowanie traktatu pokojowego z Niemcami¹⁷⁷.

Precyzując stanowisko rządu ZSRR wobec sprawy udziału przedstawicieli państw sojuszniczych w przygotowaniu traktatu pokojowego z Niemcami, Mołotow oświadczył 2 XII 1947 r. na forum londyńskiej sesji Rady, że w toku opracowania traktatu pokojowego z Niemcami nie można sta-

¹⁷⁵ Patrz również przemówienie Marshalla z 14 IV 1947 r. (*Germany 1947—1949*, s. 197; „Europa-Archiv”, 1948, ss. 1074—1075). Według koncepcji brytyjskiej, do prac związanych z przygotowaniem i podpisaniem traktatu pokojowego należało dopuścić wszystkie państwa, które znajdowały się w stanie wojny z Niemcami. Jednakże rząd Wielkiej Brytanii nie przedstawił bardziej konkretnych propozycji w tej sprawie.

¹⁷⁶ „Europa-Archiv”, 1948, s. 1074; W. M. Mołotow, *op. cit.*, ss. 168—170.

¹⁷⁷ Różnica między koncepcją radziecką a amerykańską wyrażała się także cyfrowo: projekt amerykański zmierzał do wprowadzenia 51 państw, natomiast radziecki — tylko 19.

wiać na jednej płaszczyźnie państw aktywnie walczących z faszyzmem i ponoszących w toku tej walki wielkie ofiary, oraz państw, które nie uczestniczyły czynnie w działaniach wojennych i w najlepszym wypadku były biernym obserwatorem wydarzeń, a niekiedy nawet udzielały pomocy III Rzeszy. Zdaniem rządu radzieckiego, ostatnia grupa krajów w ogóle nie powinna uczestniczyć w pracy konferencji informacyjno-konsultatywnej, aczkolwiek będzie mogła przedstawić jej swe stanowisko wobec interesujących ją zagadnień. Jednakże — pragnąc osiągnąć porozumienie — delegacja ZSRR zgodziła się na przyjęcie kompromisowego wniosku francusko-brytyjskiego, stwierdzającego m. in., że

„inne państwa sprzymierzone, pozostające w stanie wojny, oraz byłe wrogie państwa, uczestniczące następnie w wojnie przeciwko Niemcom po stronie sprzymierzonych, będą informowane o pracy Rady [...], będą mogły przedstawiać konferencji (informacyjno-konsultatywnej — przyp. W. D.) w formie pisemnej swe uwagi odnośnie do dokumentów, które zostaną im przedstawione [...], stawiać w formie pisemnej zapytania odnośnie do każdego problemu omawianego w tych dokumentach”¹⁷⁸.

Jednakże delegacja Stanów Zjednoczonych nie zgodziła się na przyjęcie nawet tego kompromisowego wniosku, utrudniając przez to osiągnięcie porozumienia.

Na zakończenie zatrzymamy się na kwestii przygotowania ostatecznego tekstu traktatu pokojowego z Niemcami, która była bardzo szczegółowo omawiana przez zastępców ministrów spraw zagranicznych na początku 1947 r., a także na moskiewskiej sesji RMSZ wiosną tegoż roku. Uczestnicy sesji uzgodnili, że tekst traktatu pokojowego zostanie przygotowany przez RMSZ składającą się z przedstawicieli mocarstw, które podpisały akt kapitulacji III Rzeszy. Rada Ministrów Spraw Zagranicznych miała przeprowadzić konsultacje z rządami państw sojusznicznych i to zarówno z sąsiadami Niemiec, jak też z innymi krajami, których siły zbrojne uczestniczyły w walce z hitlerowską Rzeszą. Po opracowaniu projektu traktatu i przestudiowaniu postulatów rządów krajów sojusznicznych, Rada miała zwołać konferencję pokojową, na której rząd Niemiec mógł przedstawić swe stanowisko wobec traktatu. Następnie, po uwzględnieniu uwag i postulatów konferencji pokojowej, RMSZ miała opracować ostateczny tekst traktatu. Do ostatniego punktu została wniesiona poprawka (zgłoszona przez delegację USA), że podczas przygotowywania ostatecznego tekstu traktatu Rada weźmie pod uwagę zalecenia konferencji pokojowej, które uzyskały poparcie $\frac{2}{3}$ głosów wszystkich obecnych i uczestniczących w głosowaniu, a także inne zalecenia, popierane przez większość obecnych i uczestniczących w głosowaniu delegatów. Ostateczny tekst traktatu miał być podpisany przez przedstawicieli państw reprezentowanych

¹⁷⁸ Patrz — *Survey of International Affairs 1947—1948*, ss. 237—241.

na konferencji i nabierał mocy obowiązującej natychmiast po ratyfikacji przez cztery wielkie mocarstwa, które podpisały akt kapitulacji III Rzeszy. Również Niemcy miały ratyfikować traktat pokojowy.

Tak więc przedstawiciele wszystkich członków Rady uznali konieczność opracowania i podpisania traktatu pokojowego z Niemcami. Jednakże inne zagadnienia związane z kwestią Niemiec uniemożliwiły osiągnięcie porozumienia w tej sprawie zarówno na moskiewskiej sesji RMSZ, jak też na londyńskiej sesji w grudniu 1947 r. (należy przypomnieć, że 3 grudnia tegoż roku delegacja ZSRR przedłożyła wniosek, aby rządy USA, W. Brytanii, Francji i Związku Radzieckiego w ciągu dwóch miesięcy opracowały projekty traktatu pokojowego z Niemcami). Co więcej, obrady tej sesji zostały wstrzymane, a następna sesja Rady odbyła się dopiero w połowie 1949 r. w Paryżu.

Właśnie na paryskiej sesji RMSZ, dnia 10 VI 1949 r., delegat radziecki, A. Wyszyński, zaproponował, aby rządy czterech mocarstw opracowały projekty traktatu pokojowego z Niemcami oraz aby Rada w ciągu trzech miesięcy zebrała się ponownie dla rozpatrzenia tych projektów. Delegat ZSRR postulował, aby w projektach zostało przewidziane wycofanie z Niemiec wojsk okupacyjnych w ciągu roku od dnia podpisania traktatu pokojowego. Zdaniem Wyszyńskiego, wszystkie kwestie proceduralne związane z przygotowaniem traktatu należało rozpatrzyć na paryskiej sesji RMSZ¹⁷⁹.

Jednakże przedstawiciele USA, W. Brytanii i Francji oświadczyli, że nie widzą szansy powodzenia dyskusji nad traktatem pokojowym, skoro dotąd nie zostały załatwione inne kwestie związane z Niemcami¹⁸⁰.

Takie stanowisko przedstawiciele mocarstw zachodnich uniemożliwiło osiągnięcie jakiegokolwiek postępu w rozwiązaniu kwestii traktatu pokojowego z Niemcami. Co więcej, z biegiem czasu wyszły na jaw daleko idące rozbieżności między rządem ZSRR z jednej strony, a rządami mocarstw zachodnich — z drugiej, co do podstawowych postanowień przyszłego traktatu. Jednocześnie rządy mocarstw zachodnich kontynuowały politykę podziału Niemiec. Powstanie we wrześniu 1949 r. Niemieckiej Republiki Federalnej stanowiło wyraźne pogwałcenie postanowień poczdamskich, na mocy których rządy Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji zobowiązały się traktować Niemcy jako jednolity organizm, sprzyjać przekształceniu tego kraju w pokojowe i demokratyczne państwo oraz zawrzeć z nim traktat pokoju¹⁸¹.

¹⁷⁹ *Sowietskij Sojuz i wopros o jedinstwie Germanii i mirnom dogoworie s Germaniej*. Moskwa 1952, s. 58; „Europa-Archiv”, 1949, s. 2397.

¹⁸⁰ Patrz „New York Times” z 16 VI 1949 r.; „Europa-Archiv”, 1949, s. 2397.

¹⁸¹ Patrz nota rządu ZSRR z 1 X 1949 r. skierowana do rządów trzech mocarstw. „Zbiór Dokumentów”, 1949, nr 10, ss. 827—838.

W odpowiedzi na utworzenie przez mocarstwa zachodnie separatystycznego rządu w Bonn siły demokratyczne i patriotyczne we wschodnich Niemczech proklamowały dnia 7 X 1949 r. powstanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej¹⁸².

Powstanie dwóch państw niemieckich, o odmiennej strukturze społeczno-politycznej i gospodarczej, spowodowało, że całokształt problematyki niemieckiej wkroczył w nowe stadium rozwojowe¹⁸³.

¹⁸² Patrz liczne materiały w zbiorze *Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i dokumenty*. Warszawa 1950.

¹⁸³ Po złożeniu niniejszego artykułu do druku ukazała się praca P. A. Nikołajewa, *Politika Sowieckiego Sojuza w giermskom woprosie, 1945—1964* (Moskwa 1966). Rozdział pierwszy tej monografii poświęcony jest stanowisku ZSRR wobec kwestii Niemiec w latach 1945—1949. Jednakże zarówno baza źródłowa, jak też rozważania autora nie wnoszą nowych elementów do naświetlonych przez nas zagadnień.